తర్కామృతతరంగిణీ

శ్రీపరమాత్మనే నమః ॥ లంబోదరపదద్వంద్వం చింతనాత్ప్రమసోరథం । అనంతభట్టో మీమాంసాపారగం తాతమాశ్రయే ॥౧॥ శరణీకృత్య విశ్వేశచరణౌ తన్యతే తరాం । బా
లానామవగాహాయ తర్కామృతతరంగిణీ ॥౨॥ బ్రహ్మోద్యా ఇతి । తత్ర శ్రీవిష్ణోశ్చరణాంబుజమిత్యన్వయః । త్రిదశానాం సందోహః సమూహః త్రిదశశ్రేష్ఠా ఇతి వా
సదా నిఖిలైరర్చితాః సంతోऽభీష్టదాః । తత్కిం యత్రేత్యన్వయః సమస్తాః బాహ్యేమమస్యార్థసానామిత్యాద్యాః మునసాం తత్తరగాస్యవృత్తిః చరణాంబుజమిత్యత్ర
౧ వ్యాఖ్యాభేద్య ఇత్యత్రాపి ఉత్తరపదార్థప్రధానో మయూరవ్యంసకాదిసమాసః । అపి తు పూర్వపదార్థప్రధాన ఉపమితసమాసః । తేనాజ్ఞాననాశకత్వస్య ఉప్మాऽ
ప్రసిద్ధత్వేऽపి న క్షతిః । చరణావ్యదాః పద్మోపమితత్వాత్ తర్కామృతోపమితత్వాత్తయోశ్చోపమేయత్వాభావేన నిధానేన విస్తారానుగుణ్యం తర్కామృతం తర్కా అమృ
తమివ । అథ పదార్థనిరూపణం సంక్షేపతః । క్రియత ఇత్యధ్యాహృత్యాన్వయః । కిమితి పదార్థనిరూపణమిత్యాకాంక్షాయాం శ్రుతిరిత్యాది తదర్థమిత్యర్థం
తం ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్య ఇతి ఇదం చ బృహదారణ్యకే చతుర్థాధ్యాయే యాజ్ఞవల్క్యస్య మైత్రేయీం ప్రతి వచః । ఆత్మా వై ఆత్మైవేత్యర్థః
అరే ఇతి సంబోధనే । ద్రష్టవ్య ఇత్యాదయో విధిప్రత్యయాః తదర్థశ్రేష్ఠసాధనత్వమిత్యభిప్రేత్యాహ ముముక్షోరితి । తచ్ఛ్రేష్ఠం ప్రకరణాన్ముక్తిరేవేతి సూచయి
తుం ముముక్షోరిత్యుక్తం । ఏవం చాస్యైవాత్రాధికార ఇత్యపి కటాక్షితం । భావనాయా అంశత్రయనిష్ఠత్వాదాత్మదర్శనభావనాయామాత్మదర్శన
స్య కరణత్వేన ముక్తేః కర్మత్వేనావగమే కేతికర్తవ్యతానవగమాత్తదాకాంక్షాయాం సాన్నిధ్యాచ్ఛ్రవణాదేరుపకారాకాంక్షాయాం చ శ్రవణాదేరేవేతికర్తవ్య
తాత్వమిత్యభిప్రేత్యాహ ఆత్మదర్శనోపాయః క ఇత్యాహేతి యద్యపి సిద్ధస్య కథం సాధనత్వమిత్యత ఆహ ఆత్మదర్శనోపాయః క ఇతి శేషం పూ
ర్వవత్ ఇతి ఏవమాకాంక్షాయాం ఉపాయమాహ శ్రవణేऽపి తు గురుకులవాసాదేరితికర్తవ్యతాత్వం స్పష్టమేవ తేన పురస్సరాకాంక్షాది వశేన -
అర్థః । అర్థాత్ వస్తుస్వభావాదాయాతః కార్యస్య కారణాత్ప్రాగ్భావిత్వాత్ శాబ్దః శబ్దతః పారతంత్ర్యలభ్యః నన్విదం శ్రుతౌ కృప్తమిత్యత ఆహ అగ్ని

హోత్రమితి హోమవిశేషస్య శ్రుత్యా కాంక్షాయాం యవాగూపాకస్య ప్రయోజనాకాంక్షాయాం దృష్టసంభవతి అదృష్టస్యాన్యాయ్యత్వాద్యవాగూపాకస్యాగ్నిహో
త్రార్థత్వావగతివదిత్యర్థః ఏవం శ్రోతవ్య ఇత్యాదౌ విధిప్రత్యయేన క్లృప్తసాధనత్వేనావగమ్యమానే ఉపస్థితాత్మతత్వజ్ఞానమేవ క్లృప్తత్వేనావగమ్యత ఇ
త్యాశయః తథాచేతి అత్ర వాక్యే శ్రుతితః కృతాత్మశ్రవణస్యేతి శ్రోతవ్యః శ్రుతివాక్యేభ్య ఇతి స్మరణాత్ శ్రుతిత ఇతి కృతాత్మశ్రవణస్యేతి వశ్రవణానంతరం మన
౨ నబాధనాదుక్తం అధికారః ఇతి శ్రుతేయ ఇతి శేషః భేదశ్రుతియోగేతర జ్ఞానసాధ్యమితి అభావజ్ఞానే ప్రతియోగి జ్ఞానస్య హేతుత్వాదితి భా
వః సామాన్యతః పదార్థస్త్వేన ద్వివిధః పదార్థత్వావాంతరవిభాజకోపాధిద్వయవిశిష్టః ఉపాధిద్వయమాహ భావోఽభావశ్చేతి ఏవం షడ్వి
ధ ఇత్యాదావపి సమవాయభేదాదితి ద్రవ్యాదిసమవాయానాం తేషాం భేదాపత్తేర్లక్షణ్యం ద్రవ్యత్వాదిరూపం అస్యాదిత్యర్థః తత్ర తేషు మధ్యే
జాతయ ఇతి ద్రవ్యత్వం సంయోగవిభాగసమవాయికారణతావచ్ఛేదకతయా గుణత్వం గుణపదశక్యతావచ్ఛేదకతయా కార్యతావచ్ఛేదకతయా
కతయా జన్యగుణత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతి ద్రవ్యత్వేన కార్యకారణభావాత్ కర్మత్వం చలతీతి ప్రత్యయానుగతప్రత్యక్షసిద్ధం విజాతీయసంయోగ
విభాగాసమవాయికారణతావచ్ఛేదకతయా వా సిద్ధం ఉపాధయః సఖండోపాధయః తేషాం తన్నిరూపణే వక్ష్యంతే జాతీనాం బహు
త్వాత్తదుపాదానే గౌరవమిత్యుపాధేన విశిష్యోపాదాయ తదన్యత్వేన జాతీరాహ అన్యానీతి తత్రేత్యాదిస్పష్టం ఆత్మేన ఇతి సుఖాదిసమ
వాయికారణతావచ్ఛేదకతయా ద్రవ్యత్వాతిరిక్తమానసజనవేతావచ్ఛేదకతయా వా సిద్ధస్యాత్మత్వస్యేశ్వరేఽసత్త్వమితి ద్యోతయితుం కేవల
మాత్మేన ఇత్యుక్తం పరంతు శ్రోత్రాత్మవ్యవహారస్యేశ్వరేఽపి తుల్యత్వాత్ తస్యేశ్వరసంబంధమభ్రమేత్యాన్యాని జాతయ ఇతి రూపత్వం భాజో
వాత్మానవమాత్మాపేత్యుత్తరగ్రంథస్య సంగమనీయః సావయవాః అవయవసమవేతాః విభురూపా ఇతి కాలికవైశేషికపరత్వాపరత్వయోః

సర్వత్ర మూర్తైరుత్పత్తిమతాం ఘటాదీనాం కాలదిశోః సర్వత్ర సద్భావాత్ ఆకాశస్యాత్మనోఽమూర్తత్వేన క్రియాసంభవేన సర్వత్ర జ్ఞానాద్యుత్పత్త్యాత్మనశ్చ విభు
త్వమావశ్యకం మనసోఽణురూపమితి విభుత్వే క్రియానుత్పత్త్యాఽఽత్మనః సంయోగాసంభవేన సుఖాదివన్మధ్యమపరిమాణం వాచ్యం తథా సతి
యౌగపద్యేన చక్షురాదీనాం యోగాపత్త్యా యౌగపద్యేన చక్షురాదిజన్యజ్ఞానోత్పత్త్యాపత్తేరణురూపత్వం వాచ్యం మానుషాణా
మితి మానుషాదీనాం పార్థివం పృథివీసమవాయికారణకం స్నేహాసాంసిద్ధికద్రవత్వశీతస్పర్శాభావాత్ప్రత్యక్షేణ గంధవత్త్వాచ్చ న
జలాదిత్వం పరంతు జలతేజోవాయూనాముపష్టంభకత్వం . యోగాదేవోపభోగసమర్థత్వం ఏవమేవ జలాదిశరీరాణాం శీత్రా
స్పర్శాత్ప్రత్యక్షేత్యాదిత్వస్త్రిదూషకత్వం నను జలాదిశరీరం . నోపలభ్యత ఇత్యత ఆహ జలీయేతి తథా చ దూరత్వాన్నోపలబ్ధి
రితి తత్ర ప్రమాణమాగమాది జలత్వం శరీరవృత్తి సావయవవృత్తిత్వే సతి ద్రవ్యవిభాజకోపాధిత్వాత్ పృథివీత్వవదిత్యనుమానం
వ్యసత్వం తం ఆకాశత్వాదావ్యభిచారవారణాయ ఘటత్వాదావ్యభిచారవారణాయ విశేష్యం పార్థివమితి గంధమాత్ర గ్రాహకత్ర
వ్యత్వాత్ వాయూపనీతపంకజభాగవదితి శేషః గంధేతర గుణాజ్ఞానాత్పాదకత్వే సతి ధజ్ఞానోత్పాదక[crossed out]త్వాత్ గుణాగ్రా
హకత్వే సతి గంధగ్రాహక[crossed out]త్వం తదర్థః సత్వం తేనమాత్రగంధగ్రాహకే జలే నవ్యభిచారః తస్యగంధేతరస్యరూపగ్రాహకత్వాత్
గుణపదేన గంధేతరగంధత్వాదిగ్రాహకత్వేపి నస్వరూపాసిద్ధిః విశేష్యదలేన పరమాణ్వాదౌ నవ్యభిచారః ద్రవ్యత్వేన సన్నికర్షేనవ్యభిచారః
జలీయమితి గంధాగ్రాహకత్వే సతి రసగ్రాహకద్రవ్యత్వాత్ లాలావదితి శేషః సత్వం తేన శర్కరాదౌ నవ్యభిచారః శేషం పూర్వవత్ తైజ
సమితి స్పర్శాద్యజనకత్వే సతి రూపవ్యంజకద్రవ్యత్వాత్ ప్రదీపవదితి జలేష్వద్రవ్యేనవ్యభిచారవారణాయసత్వం అంత్యసంయోగావ్య

౩౫॥తరంగిణి భిసారవారణీయవిశేష్యేపరకేయేతి వాయవీయమితి స్పర్శమాత్రగ్రాహకేంద్రియత్వాదితిశేషః శ్రోత్రేంద్రియమితి తద్గుణగ్రాహకేంద్రియ
స్యతద్వృత్త్వనియమాచ్ఛబ్దగ్రాహకేన్ద్రియస్య శబ్దకత్వేత్తస్యాకాశత్వం తథాచాకాశస్యైవకర్ణశష్కుల్యవచ్ఛిన్నస్య శ్రోత్రత్వం తదవచ్ఛేదేనైవ శబ్దగ్రాహకత్వానుభవసి
ద్ధత్వాత్ బహిరింద్రియాణీతి ఆత్మతన్మాత్రవృత్తిజాతిబుద్ధ్యాదిష్వప్రతన్మాత్రవృత్తిజాతిభిన్నపదార్థలౌకికప్రత్యక్షజనకాని అంతరింద్రి
౩ యమితి రూపాద్యుక్తభేదప్రతియోగినాం లౌకికప్రత్యక్షజనకం ప్రతిశరీరమితి తత్ప్రతిశరీరావచ్ఛేదేన సుఖదుఃఖాద్యుపభోగినః బంధమోక్షయోగ్యా
ఇతి బంధోఽవిద్యా మోక్షస్తన్నాశః జీవానామభేదే ఏకకాలావచ్ఛేదేనైకత్రప్రతియోగితన్నాశయోరసంభవాత్ ప్రత్యయవైశ్వరూప్యాదపి భేద ఇతి ప్రత్య
క్షౌ గేతి బహిరింద్రియజన్యలౌకికప్రత్యక్షరూపాణి విషయాణి ఆత్మాదిప్రత్యక్షణ ఇతి మానసప్రత్యక్షే నిరూపితలౌకికవిషయతాశ్రయ ఇత్యర్థః బహి
రితి బహిష్ట్వమాత్మభిన్నత్వం మహాత్మ్యే సతీతి మహత్త్వం పరమాణువ్యణుకవారణీయ ఉద్భూతత్వం చక్షురాదివారణీయరూపవత్త్వం వాయువారణీయ
కాయః తావచ్ఛేదకసంబంధా లౌకికవిషయతాన్తరణతావచ్ఛేదకసంబంధః సమవాయః అనన్యథాసిద్ధేతి స్వతంత్రాన్వయవ్యతిరేకశాలియత్ఘటత
రూపేణ యస్య యత్కార్యం ప్రతి నియతపూర్వవర్తిత్వం తత్కార్యే తేన తస్యానన్యథాసిద్ధత్వమేకం యథా స్వతంత్రాన్వయవ్యతిరేకవత్తా దండేన కులాలేన ఘ
టే తం దండరూపత్వం దండత్వం కులాలపితృత్వం చేతి తేన రూపేణ తేషాం తత్కార్యే దండాదినాఽన్యథాసిద్ధత్వం కపాలఘటత్వరూపేణ కపాలరూపస్య చక్షు
ర్ఘటే తేన ఘటః సంయోగత్వాదినా అనన్యథాసిద్ధవారణీయ స్వతంత్రాన్వయవ్యతిరేకశాలీతి యత్పదార్థవిశేషణం తత్పదార్థస్యానన్యథాసిద్ధత్వ
మభిమతం తదద్వారకాన్వయాదిమత్త్వం కపాలవచ్ఛ్రురాదేస్తు రూపసంయోగఘటే తావేవాన్వయవ్యతిరేకావితి తదుదాసః అన్యరూపత్వవర్తిత్వఘట
రూపేణ యస్య యత్కార్యం ప్రతి నియతపూర్వవర్తిత్వం గృహ్యతే తత్కార్యే తద్రూపేణ తదన్యథాసిద్ధం చద్వితీయం యథా ఘటం ప్రాకాశః సమవా

యత్కారణత్వేన గగనం అవశ్యక్లృప్తభిన్నేన యేన రూపేణ యం ప్రతి తత్త్వాదిత్యతీయం తేన కపాలస్య ప్రత్యక్షత్వాదినా రూపత్వాదినా చ రూపాదేః శబ్దాశ్రయత్వాదినా
చాకాశాదేరన్యథాసిద్ధిః అవశ్యక్లృప్తత్వం చ లాఘవాదినా తచ్చానేకవిధం ప్రత్యక్షత్వాదినా తత్త్వేఽనేకేషు కారణత్వసంబంధకల్పనాగౌరవం ఏవం చాప్యనేకద్రవ్య
వత్త్వేఽనేకపదార్థగ్రహణే తత్త్వేనాన్యథాసిద్ధత్వం మహత్త్వేఽపీదభావః ఏవం గంధప్రతి గంధప్రాగభావః గంధరూపప్రతియోగిన ఉత్కృష్టత్వాత్ ప్రసజ్యప్రాగభావాన్య
థాసిద్ధిరిత్యాది బహుతరం స్వయమూహ్యం ఘటత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతి దండత్వాదినా సంయోగత్వాద్యవచ్ఛిన్నం ప్రతి ఘటత్వాదినా కారణత్వవారణాయ ని
యతపూర్వవర్తీతి తథా చాన్యథాసిద్ధిశూన్యత్వే సతి భూతత్రిధర్మః భిన్నతత్కార్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్ననియతపూర్వవర్తితావచ్ఛేదకధర్మః ఏవ తత్
కారణతేతి తదర్థః ఏవం చ నియతపూర్వవర్తితావచ్ఛేదకత్వం చ తత్కార్యతావచ్ఛేదకసంబంధేన తత్కార్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నాధికరణే తత్కా
ర్యోత్పత్త్యవ్యవహితపూర్వకాలావచ్ఛేదేన తత్కారణతావచ్ఛేదకసంబంధేన ప్రతియోగివ్యధికరణాత్యన్తాభావస్యైకత్రవైశేషికాతయావత్ః మనోయోఽభావ
ప్రతియోగితానవచ్ఛేదకత్వం ఏవం చ స్మృతిత్వావచ్ఛిన్నపూర్వక్షణే స్మృత్యధికరణే జ్ఞానాభావసత్త్వేఽపి సంస్కారసంబంధేన ప్రతియోగిసామానా
ధికరణ్యోత్పత్తిస్మరణే ఆత్మజ్ఞానాదేః కారణత్వవ్యవస్థితిః కార్యకాలవృత్తితయా కారణతాస్థలే తు కార్యకాలే తత్పూర్వకాలే వేతి వాచ్యమితి సంక్షేపః
సమవాయికారణసంబంధమితి సమవాయస్య సమవాయిసమవాయాన్యతరసంబంధేన సంబంధమిత్యర్థః క్రమేణోదాహరణద్వయమాహ య
థేత్యాది ఘటకపాలరూపస్య ఘటరూపసమవాయికారణే ఘటే స్వసమవాయికపాలసమవేతత్వసంబంధేన సత్త్వాత్ న చ కపాలతంతుసంయోగస్య
ఘటం ప్రతి స్వసమవాయిత్వాపత్తిః సమవాయికారణమాత్రసంబంధత్వాభావాత్ నైవ ఆత్మమనఃసంయోగాదౌ జ్ఞానాద్యసమవాయికారణత్వాపత్తేః న
విశేషాపత్తిః స్నానాదేః ఘటనాశాపత్తిః అసమవాయికారణనాశస్య ద్రవ్యనాశహేతుత్వాత్ ఇతి వాచ్యం ఘటాసమవాయికారణలక్షణే తద్భిన్నత్వస్య తత్త్వమ

ప్రకా॥తరంగిణీ॥ వాయికారణమాత్రసంబంధత్వస్య వానివేశ్యత్వాత్ కపాలవత్రసంయోగస్య ఘటవత్రసంయోగాసమవాయికారణత్వాత్ సామాన్యలక్షణేన తు సంగ్రాహ్యత్వమేవ
అత్ర విశేషగుణానాం తు కార్యస్య సమవాయికారణత్వవిరహాత్ తద్భిన్నత్వం సామాన్యలక్షణే విశేషలక్షణే చ దేయం ఇష్టాపత్తౌ త్వాకరవిరోధః ఏవం సంయో
గస్య విభాగాసమవాయిత్వస్య వారణాయ త్వేతు తద్భిన్నత్వం తల్లక్షణే దేయం వేగస్పర్శయోరభిఘాతాసమవాయికారణత్వం పూర్వమేవ నివారణీయం
౮ ఏతదుభయభిన్నమితి న చ దండాదేః రూపాదిసమవాయికారణత్వాత్ కపాలవత్రసంయోగస్య ఘటవత్రసంయోగాసమవాయికారణత్వాత్ తద్భిన్న
త్వాభావేన ఘటం ప్రతి నిమిత్తకారణతావిరహాపత్తిరితి వాచ్యం తదుభయకారణతాభిన్నకారణత్వమేవ నిమిత్తకారణత్వమితి వివక్షితత్వాత్ భావ
కార్యమాత్రస్యేతి భావకార్యస్యైవేత్యర్థః తేన ధ్వంసవ్యుదాసః సర్వత్ర భావకార్యే సమవాయికారణనియమేఽపి న క్షతిః భావకార్యభిన్న
స్య త్రితయనియమస్య వక్ష్యమాణత్వాత్ సర్వత్ర భావకార్యమాత్రే త్రయో గుణా ఇతి అవయవసంయోగ ఇత్యర్థః గుణే గుణాః యథాకారణ
దిగుణేన కార్యేఽవయవిగుణాః కర్మ చేతి యథా సంయోగవిభాగాదౌ క్రియా చకారేణాకర్మజగుణాః కర్మ చేతి సముచ్చీయతే ఈశ్వర ఇతి నిత్యత్వవిశిష్టవి
షయితాసంబంధేన కార్యమాత్రం సమవేతత్వసంబంధేనేశ్వరః కారణం జ్ఞానేచ్ఛాకృతయ ఇతి నిత్యత్వవిశిష్టవిషయితాసంబంధేన కార్యమాత్రే తా
దాత్మ్యేన అత్రైవ వక్ష్యమాణసంఖ్యానేన నిదేశః యద్వా సమవాయదైశికవిశేషణతాన్యతరసంబంధేన జ్ఞానేచ్ఛాకృతీనాం ప్రాగభావో విశేషణ
తయా కాలదిశౌ తు కాలవిశేషణతయా దైశికవిశేషణతయా కార్యమాత్రే తాదాత్మ్యేన అదృష్టస్తు కాలికవిశేషణతైవ కార్యకారణభా
వశ్చ ఉక్తః సంబంధ ఇతి ధ్యేయం సంయుక్తద్రవ్యగుణకర్మయోరితి న చ పరమాణుద్వయసంయోగాద్ద్వ్యణుకమివ ద్వ్యణుకద్వయసంయోగా
త్త్రసరేణురుత్పద్యతామితి వాచ్యం తథా సతి త్రసరేణోర్మహత్త్వాద్యనుపపత్తేః కారణగతబహుత్వాభావాత్ న చ తథాపి సంయుక్తపరమాణు

త్రయాదేవ త్రసరేణురుత్పద్యతామితి వాచ్యం తత్ర సావయవద్రవ్యారబ్ధత్వస్యైవ సాధ్యత్వాత్ అంత్యావయవీతి అంత్యః ద్రవ్యానారంభకః ప్రత్యక్షద్రవ్యే
మహత్త్వోద్భూతరూపవద్ద్రవ్యే అతీంద్రియే తాదృశరూపశూన్యే తత్ర అనుమానం వ్యాప్తిజ్ఞానం నను వ్యాప్తిరేకైకస్య జ్ఞానాభావే సాధ్యజ్ఞానాభావేపి వ్యాప్తి
గ్రహాత్ వినా సహచారజ్ఞానం వ్యాప్తిప్రత్యక్షానుత్పాదాచ్చాహ విశేష ఇతి తథాచాన్వయిని తదపేక్షగేయమిత్యాదిర్వ్యక్తేతి అనుమానఖండే సావయ
వేతి యద్యప్యత్ర సావయవారబ్ధత్వం ద్రవ్యారబ్ధత్వమాత్రం వా వ్యభిచారి తథాపి వ్యాపకే వ్యర్థవిశేషణతావిరహాన్న దోషః బహిరింద్రియవేద్య
ద్రవ్యత్వాదితి మనోవేద్యాత్మని వ్యభిచారవారణాయ బహిః పదం రూపత్వాదౌ వ్యభిచారవారణాయ ద్రవ్యేతి పదం నను తథాపి బహిరింద్రియజైర్గగనే శ
బ్ద ఇత్యుపనీతభానవిషయే గగనాదౌ వ్యభిచార ఇతి వాచ్యం బహిరింద్రియజప్రత్యక్షీయలౌకికవిషయతాసమానాధికరణద్రవ్యత్వస్య వివ
క్షితత్వాత్ అనేన అమునానేన సిధ్యతి సిద్ధిరనుమితిః తద్విషయ ఇత్యర్థః శబ్దేన శబ్దపక్షకానుమానేన స్పర్శేన స్పర్శపక్షకానుమానేన ద్ర
వ్యాంతరబాధాదితి శబ్దానస్పర్శవదాశ్రితా స్వవిషయనాశజన్యనాశప్రతియోగియద్వృత్తివిభుగుణత్వాత్ జ్ఞానవత్ నాత్మాశ్రితః
శ్రోత్రగ్రాహ్యత్వాత్ శబ్దత్వవత్ న దిక్కాలమనఆశ్రితః విశేషగుణత్వాత్ రూపవదితి శబ్దస్యార్థః ద్రవ్యాంతరేతి పృథివ్యాదిత్రయాన్య
త్రిత్వస్య ప్రత్యక్షేఽసమ్భవాత్ శబ్దస్పర్శః ప్రత్యక్షసిద్ధత్వాత్ అన్యేషాం నిఃస్పర్శత్వాత్ ఇత్యర్థః తదనుమానం కాపి ప్రమాణభూతం పరత్వా
దిదమంతం పక్షనిర్దేశః రవివిశేష్యకరవిక్రియావిశిష్టజ్ఞానే సాక్షాత్సంబంధాభావఘటితహేతోః స్వరూపాసిద్ధిబాధశ్చైత్యతః
శరీరేతి శరీరవిశేష్యకకాలికసంబంధేన రవిక్రియావిశిష్టజ్ఞానే సాక్షాత్సంబంధాభావఘటితహేతోః స్వరూపాసిద్ధిబాధశ్చైత్యత ఇత్యపూర్వ
క్తే బాధితాదవస్థానాత్ పరత్వజనకమితి తథాచ శరీరవిశేష్యకం దినాదిరవాపరవిక్రియావిశిష్టజ్ఞానం పక్షః ఇదముభయమపి ఇదంపదార్థః పరిచాయకం

నాతస్స్వవైయధికరణ్యం విశిష్టజ్ఞానమాత్రం గారిత్యాదివిశిష్టజ్ఞానే వ్యభిచారీతి సాక్షాత్సంబంధాభావే సతీతి అఖండదండాయమాననిష్ఠసాంసర్గికవిషయతానిరూపకత్వం
తదర్థః తావన్మాత్రంచ నిర్వికల్పకే వ్యభిచారీతి విశేష్యం స్వసమవాయిసంయుక్తేతి స్వం రవిక్రియా తత్సమవాయీ రవిః తత్సంయుక్తత్వేన కాలః సిధ్యతి
అవధిసాపేక్షేతి యథా ప్రయాగాత్కాశీతో గయాపరా గయాతః కాశ్యపరేతి అత్రాద్యే అవధిః కాశీ తదపేక్షయా ప్రయాగావధికబహుతరసంయోగవ
త్త్వం గయాయాం ద్వితీయే అవధిర్గయా తదపేక్షయా ప్రయాగావధికాల్పతరసంయోగవత్త్వం కాశ్యాం నచ ప్రయాగప్రతియోగికబహుతరసం
యోగా గయాయాం న వా ప్రయాగసంయుక్తదేశయోః కింతు ప్రయాగావధికాః కాశ్యపేక్షయా బహుతరా మధ్యవర్తిదేశసంయోగాస్తద్వ
త్త్వం తచ్చ న సాక్షాత్ కింతు తావత్సమవాయిసంయుక్తత్వపరంపరయేతి తావత్సమవాయిదిక్సిద్ధిః నచ ప్రయాగసమీపవర్తిన్యపి తా
దృశయావత్సంయోగాల్పయదిక్సంయుక్తత్వాల్పతరత్వాపత్తిః ప్రయాగావధికా యే కాశ్యపేక్షయా బహుతరాస్సంయోగాస్తదంతఃపాతీత
ద్దేశప్రతియోగికసంయోగోల్పతీతి తత్ప్రతియోగికసంయోగస్య తస్మిన్నభావాత్ పరంపరయా వ్యాసంగాకారాత్ ఉభయత్రాశంకతే నవేతి ఆ
కాశమిత్యన్యపదలక్షణా అత్రాపి రవిక్రియావిశిష్టబుద్ధ్యా దిక్ అవధిసాపేక్షతాదృశసంయోగవిశిష్టబుద్ధౌ కాల ఇత్యపి బోధ్యం ధర్మేగ్రాహ
కప్రమాసిద్ధత్వాదితి ధర్మిణా ఆకాశస్యగ్రాహకాయా ప్రమాయా గ్రాహ్యాంశే శబ్దరూపే తావనుమితిః శబ్దాశ్రయత్వేన తుల్యవిత్తివేద్యతయా తద్వి
షయత్వాదిత్యర్థః తేషాం సంబంధఘటకత్వే హేమవత్యపి వింధ్యవత్త్వప్రతీత్యాపత్తిః కాలదిశోస్తు యత్సంబంధఘటకత్వేన సిద్ధిః త
ద్విశిష్టబుద్ధిమాత్రనియామకత్వేనాతిప్రసంగాత్ రవిక్రియాద్యుపనాయకత్వం రవిక్రియోపనీతభాననియామకత్వం చేతి ద్వ్యణుకమి
త్యర్థః తేనత్రుటితి త్వసామానాధికరణ్యేన సకర్తృకత్వసాధనే సిద్ధసాధనం అవచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన తత్సాధనే బాధః రుయాదౌ తు వింధ్యాదికర్తృకత్వసిద్ధిః ని

ద్వైరపరమాణ్వోర్వాసత్కర్తృత్వస్వాభావాదితి ప్రత్యుక్తం యద్యపి సమవాయికాలికవిశేషణతోభయసంబంధేన చేతిత్వస్య ప్రసిద్ధతావచ్ఛేదకత్వాన్ననిత్యసాధారణ్యాంశస్య
తావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన సాధ్యసిద్ధిరుద్దేశ్యత్వాదన్యథా తతః సిద్ధసాధనం దోష ఇతి సకర్తృకత్వం చోపాదానగోచరాపరోక్షజ్ఞానచికీర్షాకృతిమజ్జన్యత్వం ఉపాదానగో
చరస్యస్వప్రత్యక్షయోగ్యస్వేతరస్యోపాదానం ప్రాప్యత్వం తేన నధ్వంసాసంగ్రహః కార్యత్వం చ ప్రాగభావప్రతియోగిత్వం తేనేశ్వరస్యేతి తాదృశజ్ఞానచికీర్షాకృతిమ
త్వ్యమస్మదాదేరసంభవే తదుపాదానస్య పరమాణోరతీంద్రియత్వాత్ యోగినామపి పరమాణోరపరోక్షజ్ఞానాసంభవాత్ సర్గాద్యకాలీనద్వ్యణుకా
దౌ తదసంభవాన్నిత్యతాదృశజ్ఞానచికీర్షాకృతిమానీశ్వరః సిధ్యతి లాఘవాన్నిత్యతాదృశజ్ఞానచికీర్షాకృతీనాం నిత్యత్వం తస్యైకత్వం తత్తాపర్వజ్ఞస్యతాశ్చ
రేసర్వజ్ఞత్వస్యాపి నిగమానావిరహేణానియామకాభావేనేశ్వరజ్ఞానాదౌ సర్వవిషయకత్వసిద్ధేరితి భావః ప్రత్యక్షస్యేమాత్రమీశ్వరప్రత్యక్షస్యాభావాదితి
జన్యేతి ఇంద్రియాంతరబాధేః ఇంద్రియాంతరజన్యత్వబాధేః సుఖాదీనాం చక్షురాద్యయోగ్యత్వాదితి భావః ఉభయతః సమవాయికారణానాశా
త్ అసమవాయికారణనాశాద్ద్వ్యణుకనాశస్తు నోభయతః తత్ర సమవాయికారణస్య పరమాణోర్నిత్యత్వాదితి భావః సమవాయశ్చేతి అవ్య
త్తేరితి వచనవిరోధి నాన్వయః భూతత్వం బహిరింద్రియగ్రాహ్యవిశేషగుణవత్త్వం మూర్తత్వం క్రియాసమవాయికారణతావచ్ఛేదకతయా
సిద్ధో జాతివిశేషః తత్ర సర్వాన్యేవ జాతయ ఇతి న బాధాసంగతత్వం తత్ర తేత్యాశక్త్యతావచ్ఛేదకతయా వా జాతిసిద్ధిః అదృష్టపదశక్యతావచ్ఛేదకతయా
పి తత్సిద్ధౌ చతుర్వింశతిత్వానుపపత్తిః యత్పదాద్వైనరూపేణాబాధానుభవసిద్ధస్తదవచ్ఛిన్నే తత్పదశక్తిస్వీకారాత్ వాయ్వాదిపదాది
వాదృష్టపదాదపి ధర్మత్వాధర్మత్వాభ్యామేవ బోధాత్ సంస్కారప దాత్సంస్కారత్వరూపేణ కారకబోధస్యానుభవసిద్ధత్వాత్తత్సిద్ధిః ఉక్తం
చ శంకరమిశ్రైః ఉత్పాదకసజాతీయోత్పాదకత్వం త్రయాణామనుగతం రూపం సంస్కారత్వజాతస్వభావ్యంజకమితి విభుపదాదపి సర్వమూర్తసం

తర్కా॥ తరంగిణీ యోగ్యత్వరూపవ్యాపకత్వప్రకారకబాధస్యైవానుభవసిద్ధత్వాత్ నవిభుత్వాదితి సిద్ధిరితి ప్రాచీనపథపరిష్కారకావిదాంకుర్వంతు విదాంకుర్వంతు చిత్రాదేత్యాదినా
నీలకపిశయోస్సంగ్రహః అతీంద్రియవృత్తిసామాన్యగుణా ఇతి సామాన్యేత్యనేన వాయ్వాకాశవృత్తివిశేషగుణయోః స్పర్శశబ్దయోః ప్రత్యక్షత్వేపి నక్షతిః మహా
ద్వృత్తిత్వేసతీత్యనేన పరమాణువృత్తిరూపాదీనాం ఉద్భూతత్వేన ఘ్రాణాదిరూపాదీనాం వారణం స్వవృత్తివిశిష్టజ్ఞానత్వమిత్యనేన నిర్వికల్పకస్యాప్రత్యక్షం
౮ అంత్యాద్వావితి తయోరతీంద్రియత్వాదితి భావః అవయవవృత్తివిశేషగుణాః రూపరసగంధస్పర్శస్నేహసాంసిద్ధికద్రవత్వాని స్వసమానజాతీ
యాః స్వవృత్తిరూపత్వవ్యాప్యజాతిమంతః కారణగుణక్రమజన్యాః పరమాణుషు పాకేసత్యుక్తపరమాణుభిర్ద్వ్యణుకాదిక్రమేణ ఘటోత్పత్తౌ
న్యాయనయేపి కారణగుణక్రమేణ పాకజరూపాద్యుత్పత్తిః వైశేషికమతే తు పరమాణౌ అగ్నిసంయోగజాః అవయవిని పాకప్రయోజ్యా ఏవ అ
త్రాయం వివేకః ఘటస్య సచ్ఛిద్రత్వాత్తదంతరగ్నిప్రవేశేన పరమాణుమారభ్యావయవిపర్యంతం యుగపదేవ పాకేన పూర్వరూపనాశే రూపాంతరో
త్పత్తిరితి నైయాయికమతం అగ్నిసంయోగేన నోదనాఖ్యేన పరమాణుషు క్రియావిభాగాదిక్రమేణ ద్వ్యణుకమారభ్య ఘటపర్యంతం వినాశే స్వతంత్రేషు
పరమాణుషు పూర్వరూపనాశే రూపాంతరోత్పత్తౌ పునర్భోగజాదృష్టవశేన ద్వ్యణుకమారభ్య పూర్వవద్రేఖాపరేఖాసహితాంత్యావయవిన ఉత్పత్తిః
కారణగుణక్రమేణ రూపాద్యుత్పత్తిరితి వైశేషికమతం చిత్రంరూపమితి రూపస్య ద్వైరికావ్యాప్యవృత్తిత్వవిరహాన్నీలపీతశ్వేతపాటలాద్యవయవే నీలపీత
రూపయోరసంభవాదితి భావః ఏవం సతి తయోరితి శ్లాఘ్యమవయవాభ్యామవయవిన ఆరంభే సతి చిత్రరసాద్యస్వీకారాదితి ప్రమాణాభావాదితి భా
వః రసోపలంభశ్చావయవరససమాహారేణోపపాదనీయః నచ రూపేపి తథాత్వేస్త్వితి రూపస్య హేతుత్వేనావయవినిరూపాభావే తత్ప్రత్యక్షానుపప
త్తిః నచ పరంపరయా రూపస్య ప్రత్యక్షే హేతుత్వమంగీకరణీయం గౌరవాత్ అతిప్రసంగాచ్చ నీలపీతద్వ్యణుకారబ్ధత్ర్యసరేణురూపస్య ప్రత్యక్షత్వానుపప

శైయమాశ్వ్రత్రిత్వాభావాత్ రూపరసగంధస్పర్శస్నేహప్రత్యక్షేమచ్ఛ్వత్రిత్వసత్త్వదృష్టత్వం నియామకమిత్యస్యవచ్ఛేమాగత్వాత్ మధురామ్లలవణకటుప్రసరేణ
భిరాతజైవతురగాకేరసప్రత్యక్షానుపపత్తిః ప్రసరేణారూపంవిహాయాన్యేషామప్రత్యక్షత్వయా అవయవిరసానుత్పాదాదితి చిత్రరసాదిరవ్యంగీకార్య ఇతి
ద్విత్వాదయోఽపేక్షాబుద్ధిజన్యా ఇతి అపేక్షాబుద్ధిః భాస్యైకత్వావగాహాబుద్ధిః పరిమాణవిశేషకారణవిశేషమాహ స్వావయవేతి బహుత్వంచేతిబకారాత్కారణామ
హత్త్వసంగ్రహః అవయవానాం శిథిలః సంయోగః ప్రచయోఽభేత్తః సంయోగాంతం ప్రచయరుదాధ్యవివరణం ప్రశిథిలత్వంచ కించిదవయవానవచ్ఛిన్నత్వం అ
న్యోన్యాభావప్రతీతేరిత్యాదిః నచఘటస్యభేదః ఘటభేద ఇత్యాదిప్రత్యయానాయం నియమ ఇతివాచ్యం తత్రాపి భేదస్యపృథక్రూపత్వాత్ యథాప్రైత్రథాప్ర
తుంబితమస్మాభిస్త్యత్త్వమిత్రాణునియుక్తం తురంత్వన్యోన్యాభావవదస్యపృథక్త్వవాచిత్వస్యకేనాప్యనుమతత్వాత్ ఘటస్యాన్యోన్యాభావ ఇత్యాదావప్ర
తియోగ్యనుయోగినోః సమానవిభక్తికత్వస్యవ్యభిచారాత్ చింత్యమితత్ మనఃకర్మణేతి ఆత్మనోఽమూర్తత్వేనక్రియావిరహాదితిభావః ద్రవ్య
నాశసహకృతస్యైవేతి నిరపేక్షస్యతత్త్వేవిభాగస్యకర్మత్వాపత్తేః సంయోగవిభాగయోరనపేక్షకారణం కర్మేతిసూత్రాత్ ఏవకారేణాసంయోగ
నాశసహకృతస్యవిభాగస్యవిభాగజనకత్వమితికందలీకారమతవ్యవచ్ఛేదః తథాహి కర్మణోఽపి ఉత్తరసంయోగజననే పూర్వసంయోగనాశా
పేక్షణాత్ పూర్వసంయోగనాశాతిరిక్తస్యానపేక్షణేవిభాగస్యాపికర్మత్వాపత్తేస్తదవస్థత్వాత్ ఇతి యదితి కర్మేత్యర్థః తథాచకర్మత్వస్య
యుక్తైవమవ్యాప్తిరస్యథాత్రవ్యభిచారాపత్తేః వ్యాప్తేరితి వికసత్పద్మదలభంగస్యవిరుద్ధబాధకత్వాత్ ఇదంచవైశేషికమతం నైయాయికనయే
తుకర్మణాపద్మదలవిభాగేనదలకర్మణాఽతథాత్వేపికపాలకర్మణస్తథాత్వేబాధకాభావాత్కారణమాత్రవిభాగజవిభాగోఽస్వీకారః కపాలకర్మద్రవ్యా
నారంభకసంయోగవిరోధివిభాగాజనకం ద్రవ్యారంభకసంయోగవిరోధివిభాగజనకత్వాదితివ్యతిరేక్యనుమానేనవిభాగజవిభాగసిద్ధిరితిరహస్యం

తర్కా॥ రంగిణీ సమసంయోగాపీతి ఏవంకారణమాత్రసంయోగజత్వం కారణాకారణసంయోగజత్వం తత్రక్రియయైవకారణయోః కారణాకారణయోః సంయోగజన
నైత్రవగాధాత్ విరోధాభావాత్ తద్వృత్తి తత్రప్రకారకత్వమితి విశేష్యత్వం సప్తమ్యర్థః తస్యచ నిరూపితత్వం సంసర్గః తత్రప్రకారకత్వేఽన్వయః తథాచ
తద్వద్విశేష్యతానిరూపిత తన్నిష్ఠప్రకారతానిరూపకత్వం జ్ఞానే ఖ్యాత్యతి నిష్ఠం యథార్థత్వం పూర్వానుభవ ఇతి పూర్వపదేనాన్యత్ర జ్ఞానయోః కా
౨ ర్యకారణభావే వచ్ఛేదకైక్యస్యస్యత్వం త్రపి ప్రవృత్తౌ జాతవగాత్రస్య స్వనాశే ప్రవృత్తి దర్శనే నేష్టసాధనతాస్మరణావచ్ఛేదకత్వేన ప్రాగభావీయానుభవా
దేవ జీవనాదృష్టరూపాదపి వృత్తసహాస్యైతసంస్కారాత్రస్యవాచ్యతయానుభవావచ్ఛేదకస్యత్వావచ్ఛేదకశరయోర్భేదస్యావశ్యకత్వేనావచ్ఛేదకైక్య
స్యాలంత్రత్వమితి సూచ్యతే చరమస్మృతి నిష్ఠమైజాత్యమేవ సంస్కారనాశకతావచ్ఛేదకం తేనానుభవజన్యసంస్కారనాశకతావచ్ఛేదకో స్వప్రథమాదిస్మరణేనానాశాత్
న్మోత్తరోత్తరస్మరణానుపపత్తిరితి సూచయితుం జ్ఞానత్వస్య వ్యాపకధర్మః తయోఽన్యథాసిద్ధినిరూపకత్వం చ త్వభ్రప్రత్వాపో ఽనుభవ ఇతి సమానం
కాయుర్ద్వయసమావరితః విశేషాదర్శనం సంశయధర్మితావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన కోటిద్వయయోరన్యతరస్య తద్వ్యాప్యస్య తదవచ్ఛేదకస్య సమానాధికరణస్య వా
నిశ్చయః విశేషాదర్శనమితి యదింద్రియతో యోభ్రమః తదింద్రియజన్యవిశేషదర్శనస్యాభావః తేన శంఖః శ్వేత ఇత్యాద్యనుమానికాదివిశేషదర్శనసత్త్వే
పి న భ్రమానుపపత్తిః అన్యస్యాన్యధీతి జ్ఞానలక్షణోత్ర త్వాసత్త్రేరనభ్యుపగమాదితి భావః ననుపురోవర్తిని ఇష్టతావచ్ఛేదకరజతత్వావగాహిజ్ఞానేనేదం
ప్రవృత్తిరతఆహ ప్రవృత్తిశ్చేతి స్వతంత్రోపస్థితేష్టభేదేతి ఇతరావిశేషణత్వే నోపస్థితం యదిష్టం తస్య పురోవర్తిని భేదాగ్రహాదిత్యర్థః
తేనేదం ద్రవ్యం తత్ర రజతమితి జ్ఞానేన ప్రవృత్తిః ద్రవ్యస్య భేదవిశేషణత్వేనోపస్థితత్వాత్ తథాచ స్వతంత్ర తదుపస్థితి విశిష్టత ద్భేదా
గ్రహాపురోవర్తిన్యుపస్థితిర్యేన కారణతేతి పర్యవసన్నం తదపేక్ష్య లాఘవాత్పురోవర్తివిశేష్యకేష్టతావచ్ఛేదకప్రకారకజ్ఞానత్వేన ప్రవ

అదృష్టేతి కేచిత్ ద్వైపి స్వప్నానుభవాదావా

అనుభవేతి స్మృత్యయథార్థయోరపి ప్రమాహా స్మృత్యయథార్థయోరప్యత ఇతి విశేష్యమనుభవం స్వప్నస్యానుభవాదావ్యాప్తిరితి న స్వాప్నజ్ఞానస్య తన్నిరాయాసత్వాత్ త్వే స్మృతిరూపస్య త్వా ధాతుదోషస్య

కారణత్వేన ప్రమాణే భావ ఇతి వాచ్యం దృష్టేః సంభవత్యదృష్టకల్పనాయా అన్యాయ్యత్వాత్ వృత్తిరేకానుభవనాశ్యేతి భావః యదా తద్జ్ఞస్య సు భవాభావే విజ్ఞానాంతర

యథానుభవకల్పనయా త్రయాణాం దండవత్ శ్రౌదిన్యాయేన కారాబాహ్యం ధాతుదోషేశేతి కేచిత్తు త్రయాణాం దోషైర్గేత్వదృష్టః అనధ్యవసాయః కించిదితి

విశేషతోఽనుల్లిఖిత విరుద్ధనానాకోటికం జ్ఞానమనధ్యవసాయః కించిదిదమితి జ్ఞానస్య కించిత్త్వేన నానాకోటికత్వేపి విశేషతోఽనుల్లిఖితత్వాత్ కించి

దయం వృక్షో న వా ఇతి జ్ఞానే పిరుపనసత్వస్య విశేషతో భానే పి కోట్యంతరస్య కించిత్త్వేన భానాదత ఏవాస్య విపర్యయత్వం ఇదం వైశేషికరీత్యోక్తం తన్న

తే హా బుద్ధిర్ద్వివిధా విద్యావిద్యా చేతి విశేష్యవృత్తిప్రకారకజ్ఞానత్వం తద్వతి తదవగాహిత్వం వా తద్భిన్నత్వమవిద్యాత్వం విద్యాత్వే విరుద్ధాప్రకా

రకత్వం స్వప్నభిన్నత్వం వ విశేషణం నామతో న సంశయాదిసాధారణ్యం నిర్వికల్పకసంగ్రహాయాద్వ్యంన భద్వ్యయగర్భతా స్మృతిసంగ్రహాయానుభ

వత్వానంతర్భావః తద్వద్విషయతాశాలిత్వే సతి తద్విషయత్వం ద్వితీయార్థః విద్యా ద్వివిధా ప్రత్యక్షానుమానభేదాత్ అవిద్యా చతుర్విధా

సంశయవిపర్యయస్వప్నానధ్యవసాయభేదాదితి తత్ర తర్కస్యాగణనాత్ న్యూనత్వమత ఆహ అత్ర యద్వయమితి వక్ష్యమాణనయం

నిరూపితాః స్వాత్రబాధావసానయం నిర్ణయః స్వాదిత్యాకారకః ఇష్టమేవ సర్వత్ర తర్కస్య విపర్యయత్వం న్యాయనయే జ్ఞానం ద్వివిధం

యథార్థమయథార్థంచ తత్ర యథార్థత్వం నిర్వికల్పకస్మృతిసాధారణం పూర్వోక్తం తదేవ స్మృతినిర్వికల్పకే వ్యావృత్తమనుభవత్వాది

ఘటితం ప్రమాత్వం అయథార్థం తదభావవతి తత్ప్రకారకం తదపి ద్వివిధమిత్యాహ అస్మత ఇతి ఆద్యావేవేత్యక్షుజ్జ్యేతి అతీంద్రి

యాచేయం ప్రమాణపంచకే సంహారకూపకాయార్థానుమేయా స్మృతిరితి నివృత్తిరిత్యర్థః న చ ప్రవృత్తావాభావస్వైవ తత్త్వమాస్మామిత్యత ఆహ

రం౧౫ ద్వేషజన్యేతి తథాచ ద్వేషరూపకారణానువిధానాదస్యాదహం నివృత్త ఇత్యభావవిలక్షణాప్రతీతేరతిరిక్తేత్యర్థః శ్రుతేతి స్మృతేరపిశ్రుతిమూలత్వాత్స్మృత్యుక్తకర్మణామపిశ్రుతివిహితత్వాచ్ఛ్రుతిః యథాదర్శాదిశ్రౌతం సంధ్యోపాసనాదిస్మార్తం శ్రుతివిరుద్ధేతి శ్రుతినిషిద్ధేత్యర్థః యథా బ్రాహ్మణహననం తద్భక్షః నకలంజం భక్షయేదిత్యాదిః యథావిధినాదివిరుద్ధేతియాదిక్రియాజనకత్వముపదర్శయతా తత్ర ప్రమాణముపదర్శితం భవతి విశేషజ్ఞానేతి తద్విశేష్యకతత్ప్రకారకజ్ఞానేత్యర్థః నిమిత్తవాయ్వేతి తేనప్రాచ్యవాయునా ప్రతీచ్యభిముఖం కేయం తిశబ్దసాక్షాత్కారాపత్తిః అత్ర చరశబ్దస్య సమవాయిపూర్వప్రతిబద్ధాకాశసంయోగాదిలక్ష్యయాకాశవిభాగసమవాయీతి విశేషః వీచితరంగన్యాయేనేతి శబ్దాత్ శబ్దాంతరం తతః శబ్దాంతరమితి శబ్దాత్కర్ణవివరావచ్ఛేదేనోత్పన్నస్యాగ్రహణాత్ ఉత్పన్నశబ్దస్యకేయుత్పన్నగ్రహణే దేశపరంపరాయాం కాలవిలంబాత్ప్రథమశబ్దానంతరమేవ సర్వదిగవచ్ఛేదేన శబ్దోత్పత్తిరిష్యతే తత్ర చ యద్దిగభిముఖా వాయవః తద్దిగవచ్ఛేదేనాధిక శబ్దోత్పత్తిః అతఏవ వాయ్వశబ్దాన గృహ్యత ఇతి సిద్ధాంత ఇత్యభిప్రాయేణాహ కదంబముకులేతి ఉత్క్షేపణాపక్షేపణేతి తత్ర శరీరావయవేషు హస్తాదిషు తత్సంబంధముసలాదిషు చ యదూర్ధ్వదేశైః సంయోగస్యాధోదేశైర్విభాగస్య చ కారణం గురుత్వప్రయత్నసంయోగాదిజన్యం తదుత్క్షేపణం తేషు యదూర్ధ్వదేశవిభాగాధోదేశసంయోగకారణం తదపక్షేపణం ఋజునో ద్రవ్యస్యాగ్రావయవానామగ్రిమదేశైర్విభాగస్య మూలప్రదేశైః సంయోగస్య జనకం కర్మాకుంచనం తాదృశద్రవ్యస్యాగ్రావయవానాం మూలప్రదేశాగ్రిమప్రదేశాభ్యాం విభాగసంయోగజనకం ప్రసారణం నియతదిక్దేశసంయోగవిభాగకారణం గమనం భ్రమణరేచనస్పందనోర్ధ్వజ్వలనతిర్యక్పతనమనోభ్రమణాదికం గమనాంతర్భూతమేవ నమూర్ధ్వంగచ్ఛతి అధోగచ్ఛతీత్యాదివ్యవహారావుత్క్షేపణాదికమపిగమనాంతర్భూత

స్వమిత్యుత అపి ఉత్క్షేపణత్వాదేని జాతయ ఇతి తథాచానుగతవ్యవహారాత్తేషాం జాతిత్వసిద్ధౌ తేషామేవ భేదకత్వమితి సంప్రదాయః
క్రియాతతోవి భాగస్తతః పూర్వసంయోగనాశస్తత ఉత్తరదేశసంయోగస్తతః కర్మనాశ ఇతి పంచమక్షణే ఉత్సర్గతః కర్మనాశః వ్యాపకసంస్వభిం
న్నసకలజాత్యపేక్షయాధికదేశవృత్తి వ్యాప్యం న్యూనదేశవృత్తి ద్రవ్యత్వాదిఘటత్వపృథివీత్వాద్యపేక్షయాధికదేశవృత్తిసత్తాపేక్షయాన్యూ
నదేశవృత్తి తదుభయరూపం వ్యక్తేరభేద ఇత్యాది యస్యవ్యక్తేరాశ్రయస్యాభేదః సనజాతిః తుల్యత్వం సమానత్వం సర్వత్రాపి వ్యక్తేరిత్య
నుషజ్యతే యదాశ్రయాణాం అన్యూనానతిరిక్తత్వం తథాచ ఘటకలశాదావభేదకస్యమూలకశాదావభేదకభేదాభావః సంకరా
యయోరాశ్రయాణాం తదుభయవత్త్వింనత్వేసతి తదుభయవదభింనత్వం తదుభయం తదన్యతరద్వానజాతిః యథాభూతత్వమూర్త
త్వే తయోరాశ్రయోగగనమనసోస్తదుభయవత్ భింన్నత్వాత్ పృథివ్యాదిచతుష్టయస్యతదభింనత్వాత్ అనవస్థితిః సర్వజాతిష్వ
జాతిరిత్యనుగతప్రతీత్యాజాతిస్వీకారే తత్రాసాధారణానుగతప్రతీత్యాతామాదాయాపి జాతికల్పనమేవం రత్నావ్యక్తేః కల్పనేయ
జాతిరూపాశ్రయస్యానవస్థితిః రూపస్యస్వరూపస్యహానిర్యథావిశేషేషు జాత్యంగీకారేసమానత్వంతా ద్రవ్యకర్మభింనస్యగుణత్వాపత్తా
అతిరిక్తేరుదార్థత్వహానిః అసంబంధిత్వవ్యక్తేః ప్రతియోగిత్వానుయోగిత్వాన్యతరసంబంధినసమవాయాభావ యథాఽభావః
అత్రేదంబోధ్యం జాతిస్వీకారాణామనుగతప్రతీత్యనురోధేనవ్యక్తీనామనుగమాత్ వ్యక్తేరేకత్వేఽనుగతయాప్రతీతయైవప్రతీత్యుప
పత్తౌ తత్స్వీకారాణాం ప్రయోజనః ఆశ్రయాణాం తుల్యత్వేఽకజాత్యైవానుగతప్రతీత్యాద్యుపపత్తౌ విభిన్నజాత్యంగీకారావశ్యకః
జాత్యారాక్షేపకత్వదర్శనాత్ యథాకింశయాత్వవ్యక్త్యోరాక్షేపకత్వాక్షేపకభావః గోత్వాశ్వత్వయోశ్చప్రత్యక్షేప్రతిక్షేపకాభావః

ప్రకాశ తరంగిణీ జాతిత్వవ్యాపకస్య పూర్వోక్తరూపస్య సంకరస్య తేన సంభవాజ్జాతిత్వాభావః స్పష్టమన్యత్ నిత్యత్వే సతీతి సత్యం తం సంయోగవిభాగాదివారణీయ ప
రమాణ్వాదివారణీయవిశేష్యం తత్రాపి సమవేతత్వమభావాదివారణీయ నన్విదమనిత్యసామాన్యే వ్యాప్తిమత తదాహ సామాన్యేనేతి సంసారదశాయాం
తస్యచిత్ భేదకస్య సంభవాత్ప్రలయ ఇతి నను తేషామపి భేదాయాన్యేషామపి కల్పనే అనవస్థాపాదితత్ తదాహ తేషామితి వైధర్మ్యవ్యాప్యత్వాత్
౭ స్యతాం వ్యావృత్తత్వాదిత్యర్థః తేన భిన్నత్వం తేన నిత్యత్వస్య ప్రయోజనమాహ సంయోగస్యేతి అత్రసమవాయే ప్రమాణం అనుమానవిధయేత్యేతే
షు విశిష్టబుద్ధిర్వైశిష్ట్యవిషయత్వనియమాదితి భావః సువర్ణే ద్వినీత్యాదిపదాత్ జతాదిపరిగ్రహః ఆలస్యాదిత్యాదిపదాత్ప్రాప్తత్వాదితి
పరిగ్రహః తేజసోऽభావ ఇతి ఉద్భూతానభిభూతరూపాలోకాభావ ఇత్యర్థః సువర్ణం తేజ ఏవేతి నవరీతరూపవత్త్వానుపపత్తేః త
దుపష్టంభకపార్థివభాగ ఏవ తద్భాగమాత్ నబాహ్యసంయోగే సతి పీతరూపనాశాపత్తేః ద్రవీభూతసువర్ణరూపతేజః సంబంధ
స్య తత్ర ప్రతిబంధకత్వాంగీకారాత్ యథా జలసంయోగస్య వాహ్నిసంయోగేపి పటాదిపీతరూపనాశే ప్రతిబంధకత్వం భావ ఇతి ప్రత్యక్షాభావ ఇ
త్యర్థః రూపత్వేత్వం స్నేహో భావః ఘృతాదుక తినత్వాదికేవముపి సంయోగవిశేషః స్పర్శవిశేషో వేత్యభిప్రేత్యాహ ఏవమితి యోగ్యానుపలబ్ధేరితి
తదభావప్రతియోగి తద్వ్యాప్యేతర యావత్ప్రతియోగ్యుపలంభకసమవధానాత్ప్రతియోగ్యనుపలబ్ధిర్యత్ర సంభవతి తత్రాసౌ
భావః ప్రత్యక్షః అన్యత్ర యత్రైవ ప్రతియోగ్యనుపలబ్ధిర్న సంభవతి తత్రేత్యర్థః యథా భూతలే ఘటాభావః ఘటవద్వ్యాప్య
ఘటేంద్రియసంయోగాతిరిక్త ఘటోపలంభకాని ఆలోకసమవధానాదీని తత్సహిత ఘటాద్యనుపలంభే ఘటాభావః ప్రత్యక్షః పిశాచాభా
వస్య తేంద్రియః ప్రతియోగ్యుపలంభకస్య దృష్టాంతరూపస్యాభావాత్ ఏవమన్యత్రాపి యథార్థానుభవమాహ ద్వైవిధ్యం నిర్వికల్పకమితి ఇదం జాతేం

ద్రియం విశిష్టబుద్ధిరూపకార్యానుమేయం ప్రాసేత్యాది వక్ష్యమాణస్య జ్ఞానసాం ప్రత్యక్షగ్రాహకత్వమపి ఇతరేషాం నప్రత్యక్షగ్రాహకత్వం సూచయితుమాహాన్యా
యేనాహ లౌకికఇతి జ్ఞానలక్షణేతి తత్ర త్వదార్థవిషయకం జ్ఞానం సామాన్యలక్షణా సామాన్యవిషయకం జ్ఞానం యోగజధర్మః యో
గాభ్యాసజన్యాదృష్టవిశేషః సంస్కారవిశేషో వా శబ్దాన్యేత్యాది శబ్దాన్యగుణేః కర్మవద్రవ్యవృత్తిజాతయశ్చేతి శబ్దస్యసమవాయేనైవగ్రహాత్త
దన్యేతి శబ్దమాత్రవృత్తిజాతితరేతి శబ్దేతరావృత్తిజాతితరేత్యర్థః శబ్దభిన్నగుణావృత్తిజాతీతిపర్యవసితార్థః శబ్దవృత్తి
తి తేనశబ్దత్వమందత్వతారత్వసంగ్రహః యద్యపి ఘటపదాదీనాం సంయుక్తసమవాయేనసంగ్రహః సంభవతి తథాప్యా
త్మగ్రహార్థం సంయోగస్యప్రత్యాసత్తిసత్వమావశ్యకం సురభిచందనమితీతి చందనఖండేచక్షుః సంయోగసత్వేపి సౌరభాంశే
సన్నికర్షాపేక్షణీయః ప్రత్యక్షవిషయతాయాః సన్నికర్షనియమ్యత్వాదితి ప్రాగజతజజ్ఞస్యస్మృత్యాదిరూపసౌరభజ్ఞానరూప
ప్రత్యాసత్త్యా సంగ్రహాణీతి భావః యద్యపి చక్షుః సంయుక్తసమవాయోప్యస్తిసౌరభే తథాపి సనతస్యచాక్షుషవిషయతా నియా
మకః అథాసతి తద్వృత్తి లౌకికసన్నికర్షజన్యత్వేన తదంశేతస్యలౌకికత్వాపత్త్యారూపం సురభీమితివత్ సౌరభం పశ్యామీతి ప్ర
త్యయాపత్తిః జ్ఞానలక్షణాయామేవఘటమహం జానామీతిఘటవిషయతా జ్ఞానానువ్యవసాయః సామాన్యలక్షణేతి అయం
ఘట ఇతిఘటత్వప్రకారకజ్ఞానరూపఘటత్వసామాన్యలక్షణాయాఘటత్వేనరూపేణ యావతాంఘటానాంభానం ఉభయో
జ్ఞానరూపత్వేపి యద్విషయకం జ్ఞానం తస్యైవాద్యాద్వితీయాతుయత్ప్రకారకం జ్ఞానం తదాశ్రయాణామితి భేదః ఆద్యాయావిషయేణసంబంధావిష
యత్వైవద్వితీయాయాస్తు స్వవిషయసామాన్యవత్త్వమేవద్వితీయయాయాబజ్ఞానజననసామాన్యలక్షణరూపంజ్ఞానం యదింద్రియజం తత్తాసమన్యపిత్య

తరంగిణీ శేయాత్తేన వినశ్యదవస్థాలోకసన్నికర్షాదినా ఘటత్వప్రకారకజ్ఞానోత్తరం న సామాన్యలక్షణయా యావద్ఘటజ్ఞానం యోగజధర్మేణేతి సవధర్మముత్ప
ద్యమానః స్వరూపసంబంధేన సర్వవస్తుసంబంధమపోల్లిఖతే సంస్కారరూపత్వేతు తస్య సర్వవిషయకత్వాత్ న కార్యానుపపత్తిః సర్వజ్ఞానమితి యస్యేంద్రియ
స్య యద్యోగ్యం తేనేంద్రియేణ తస్య దూరత్వ్యవధానేపి చ జ్ఞానమిత్యర్థః నతు పరమాణ్వాద్యతీంద్రియపదార్థజ్ఞానం తదుక్తమాచార్యైః యత్రాప్యతి
౧౦ శయో దృష్టః స స్వార్థానతిలంఘనాత్ దూరసూక్ష్మాదిదృష్టౌ స్యాన్న రూపే శ్రోత్రవృత్తితా ఇతి విశేష్యప్రకారాదిరహితమితి విశేష్యత్వప్రకారత్వానిరూప
కమిత్యర్థః వస్తుస్వరూపమాత్రజ్ఞానమితి వస్తునః విశేష్యత్వేనాభిమతస్య స్వరూపతాజ్ఞానమిత్యర్థః నిరవచ్ఛిన్నవిషయతాశాలి జ్ఞానమితియావత్
భాసమానేతి ప్రతియోగిత్వం స్వరూపసంబంధవిశేషః నను సప్రకారకజ్ఞానత్వమేవ విశిష్టజ్ఞానత్వం తథా చ విశిష్టజ్ఞానస్య సవికల్పకత్వేపి విశిష్టవై
శిష్ట్యజ్ఞానస్యాధిక్యాపత్తిరత ఆహ సవికల్పకమేవేతి విశిష్టవైశిష్ట్యజ్ఞానం సవికల్పకమేవ తస్యాపి సప్రకారకత్వాదితి భావః అయం దండీతి అ
త్ర విశేష్యతావచ్ఛేదకీభూతదండత్వప్రకారకం జ్ఞానం హేతుః విశేష్యతావచ్ఛేదకాంశే సధర్మితావచ్ఛేదకరక్తదండవానితి జ్ఞానే చ దండత్వధర్మి
తావచ్ఛేదకరక్తత్వనిర్ణయో హేతుః దండో రక్తో న వేతి సంశయే తదనుత్పాదస్య సర్వానుభవసిద్ధత్వాత్ ఘటఘటత్వే ఇతి ఉభయోస్తుల్యవ
దేవ భానమితి బోధనాయేతరేతరద్వంద్వః తత్రావిశేష్యజ్ఞానానంతరం పరతః పరత ఏవ తద్జ్ఞానవిషయక జన్యజ్ఞానజన్యే నైవ జన్య
జ్ఞానేనేత్యర్థః తత్రాఘటఘటౌ జానామీతి ఇదం చ జ్ఞానత్వస్య కథంచిదుపస్థితౌ అన్యథాఽతరాజ్ఞానత్వనిర్వికల్పకవిషయబోధ్యం విశే
షదర్శనానంతరం ప్రమాత్వవ్యాప్యసమర్థప్రవృత్తిజనకత్వవత్తాజ్ఞానానంతరం నచ సమానవిషయే ప్రత్యక్షసామగ్ర్యా బలవత్త్వాత్ ప్రథమమను
మితిరితి వాచ్యం ఉపనీతభానసామగ్ర్యాః సర్వత్రాదుర్బలతయాఽనుమిత్యుత్పాదే బాధకాభావాత్ సమర్థేతి సమర్థాఽసంవాదినీ ప్రవృత్తిః త

త్ప్రకారకేతియావత్ నచైదృశప్రామాణ్యగ్రహస్యకుత్రోపయోగః నప్రాథమికవ్యవసాయేనప్రవృత్తిజననేతస్యైవవినాశాత్ లాఘవేన అప్రామాణ్యజ్ఞా
నానాస్కందితజ్ఞానత్వేనైవప్రవర్తకతయాప్రామాణ్యగ్రహస్యానుపయోగాపత్తేరితివాచ్యం ఈదృశప్రామాణ్యానుమితౌ తదుత్తరం వ్యవసాయే తత్ర ఇ
ష్టోత్పత్తౌప్రవృత్తిసంభవాత్ అన్యథావ్యవసాయస్యప్రామాణ్యసంశయరూపతయాప్రవృత్త్యసంభవాత్ అతఏవప్రామాణ్యసంశయపూర్వ
కయవప్రామాణ్యగ్రహప్రకారోదర్శితః తద్వత్త్వవిశేష్యకత్వావచ్ఛేదేన తత్ప్రకారకత్వం అతఏవగుంజాపుంజేవహ్నౌవహ్నిగుంజేతిజ్ఞాన
స్యనప్రమాత్వం వహ్నిత్వావచ్ఛిన్నవిశేష్యకత్వావచ్ఛేదేనవహ్నిత్వప్రకారకత్వవిరహాత్ స్ఫుటఇతి తజ్జ్ఞానవిషయకజన్యజ్ఞానాజన్యజ్ఞానాదిత్యర్థః త
త్రతేషు అయంఘట ఇతి అయంఘటోఘటమహంజానామీత్యాకారకమిత్యర్థః ఘటవన్నిష్ఠసన్నికర్షఘటత్వసామగ్ర్యాఏవ అత్రజ్ఞా
నప్రామాణ్యవిషయకత్వస్యకార్యతావచ్ఛేదకత్వాదితిభావః మిశ్రమతమితి వ్యవసాయేనఘటఘటత్వయోస్తద్వైశిష్ట్యస్యచోపస్థితత్వా
ద్విశేష్యత్వప్రకారత్వయోశ్చానుపస్థితయోశ్చైవభానాత్ప్రథమానువ్యవసాయేనైవ తద్గ్రహ ఇతి భావః జ్ఞానస్వాతంత్ర్యత్వేనేతి నిర్విక
ల్పకేసత్వం క్రియత్వేననిష్ప్రకారకజ్ఞానత్వేనప్రవృత్తిప్రతిబంధకత్వేకల్పనయేలాఘవేనజ్ఞానత్వేనైవప్రతిబంధకత్వంకల్ప్యత ఇతి భావః
యథాతథేతి యథాజ్ఞానమనుమేయం తథాప్రామాణ్యమనుమేయంభవత్వితిశేషాన్వయః యేనైవజ్ఞానానుమితిస్తేనైవప్రామాణ్యానుమితి
రితిఫలితార్థః ఘటత్వప్రకారకజ్ఞానవానితిఘటత్వప్రకారకజ్ఞానేఘటఖండవిశేష్యకత్వబాధసహకారేణఘటవిశేష్యకఘటత్వప్రకార
కజ్ఞానత్వేనైవసిద్ధేరితి వ్యాప్తిశ్చయోయత్ప్రకారకజ్ఞానతావాన్ తత్ప్రకారకజ్ఞానవానితిసామాన్యతోగ్రాహస్యతావత్త్వేవ ఇతరబాధసహకృత
తాదృశవ్యాప్తిగ్రాహకస్యైవ ధర్మధర్మివిషయకత్వేన ధర్మప్రకారకత్వధర్మివిశేష్యకత్వేనజ్ఞాతతాయాశ్చతదీయతానియామకస్వరూపసంబం

కా|| తరంగిణీ ధీనాత్మవ్యాప్తిత్వం అనుమితిత్వం జాతిరితి అనుమినోమీత్యనువ్యవసాయసిద్ధేతి శేషః తజ్జన్యత్వేసతీతి భవతి చ పరామర్శే విశేష్యాజ్ఞానవిధయా
హేత్వాదిజ్ఞానజన్యః తజ్జన్యానుమితిజనకత్వ హేతుజ్ఞానాదేత్వాదిపదాత్తాద్యజ్ఞానాభావజ్ఞానయోః సంగ్రహః హేతుజ్ఞానమాత్రాదనుమిత్య
తిప్రసంగస్యపరామర్శరూపవ్యాపారేణైవనిరసనీయః వ్యాప్తివిశిష్టేతి వ్యాప్తిప్రకారకం పక్షధర్మతాజ్ఞానమిత్యర్థః నను వహ్నివ్యాప్య
ధూమో ధూమవాన్పర్వత ఇతి జ్ఞానస్యాపి తాదృశరూపత్వే (ధర్మతాజ్ఞానత్వాదతిప్రసంగః వ్యాప్త్యవచ్ఛిన్నప్రకారతానిరూపితపక్షతావచ్ఛేదకా
వచ్ఛిన్నవిశేష్యతాశాలినిర్ణయస్యైవ వివక్షితత్వాత్ ఉభయాపాలంబనేవపక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవిశేష్యతానిరూపితప్రకారతానవ్యాప్త్య
వచ్ఛిన్నానిర్ణయత్వనివేశాత్సంశయవ్యుదాసః తత్త్వం చ విలక్షణసంబంధావచ్ఛిన్నప్రకారతానిరూపితవ్యాప్త్యవచ్ఛిన్నప్రకారతేత్యాది
రూపం తాదృశవిలక్షణజ్ఞానాన్యైవ ప్రకారకపదముపాయవిశిష్టపదముపాత్తం సామానాధికరణ్యగ్రహే సతీతి వ్యభిచారగ్రహే
సత్యపి ద్రష్టవ్యం అనుభవజాతయత్నేతి తత్తత్తదుద్బుద్ధసంస్కారాత్ దేశసతీ ఇతి శేషః ధూమే దృష్టే సతీతి ధూమదర్శనరూ
పోద్బోధకసమవధానే సతి తత్స్మృతీతి ధూమత్వావచ్ఛిన్నవిశేష్యకవ్యాప్తిస్మృతిరూపవిశేష్యతావచ్ఛేదకప్రకారకనిర్ణయాదిత్యర్థః
తృతీయేతి ప్రథమం వ్యాప్త్యనుభవః తతః స్మరణం తతః పరామర్శ ఇత్యుత్పత్తిక్రమాభిప్రాయేణ నను సంయోగేతి సంయోగస్యావ్యా
ప్యవృత్తిత్వేన తద్వ్యత్వాపికేంవిదవచ్ఛేదేన తదంత్యతాభావసత్త్వాదితి భావః ప్రతియోగివ్యధికరణహేతుసమానాధికరణేతి ప్రతియోగి
తావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగ్యనధికరణహేత్వధికరణావృత్తిత్యర్థః తేన ప్రతియోగివ్యధికరణరూపేణ ప్రతియోగ్యనధికరణావృత్తిత్వా
త్తౌ సంయోగస్యాభావస్యాపి ప్రతియోగ్యనధికరణే భూతగుణావృత్తిత్వాదవ్యాప్తితాదవస్థ్యం ప్రతియోగ్యధికరణావృత్తిత్వోక్తౌ సంయోగ

సత్త్వాదిత్యత్రాతివ్యాప్తిః సంయోగాభావస్య ప్రతియోగ్యనధికరణద్రవ్యవృత్తిత్వవిరహాదితి పరాస్తం ననుపర్వతీయమత్స్యేపి వహ్నిత్వాభయాభావస్య సత్త్వాద
వ్యాప్తిః నచ మహత్త్వాధికరణస్య వహ్నిరూపప్రతియోగ్యధికరణత్వాదదోష ఇతి వాచ్యం ద్రవ్యత్వపృథివీత్వోభయవాన్ ద్రవ్యత్వాదిత్యాదావతివ్యాప్తిర్వార
ణీయ ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నసామానాధికరణ్యస్య వాచ్యత్వే తథా యావహ్నిత్వోభయత్వావచ్ఛిన్నానధికరణత్వాద్ధూమవత్యపి సత్త్వాదవ్యా
ప్తేర్దుర్వారత్వాదితి చేన్న సాధ్యతావచ్ఛేదకాభావప్రతియోగితాపర్యాప్త్యనధికరణత్వస్య సాధ్యతావచ్ఛేదకేవా తాదృశప్రతియోగితానవచ్ఛేదకత్వ
స్య వివక్షణాత్ యాదృశస్య సాధ్యతావచ్ఛేదకతా తాదృశస్యైవ ప్రతియోగితానవచ్ఛేదకత్వం వాచ్యం ఏవం చ దండిమాన్ దండిసంయోగాదిత్యా
దౌ శుద్ధదండత్వేన సాధ్యతావచ్ఛేదకానాం తత్ర వృత్తిత్వేన ప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వేపి న దోషః కంబుగ్రీవాదిమాన్ఘటస్త్వితి బలాద్గురుధర్మస్యా
పి ప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వాంగీకారాన్న తద్ధర్మావచ్ఛిన్నసాధ్యకే వ్యభిచారిణ్యతివ్యాప్తిః ప్రతియోగ్యనధికరణత్వం చ సాధ్యతావచ్ఛేదకసం
బంధేన యత్ప్రతియోగిసంబంధితదన్యత్వం తేన సంబంధసామాన్యేన సంబంధినివేశే జ్ఞానవాన్ద్రవ్యత్వాదిత్యాదౌ జ్ఞానస్య విషయతా
సంబంధేన సర్వసంబంధిత్వాద్ద్రవ్యసాధ్యాభావస్యైవ తథాత్వాత్ రూపస్య మహత్త్వాధికరణే గగనే కేనాపి సంబంధేనాసత్త్వాత్ తదభావప్రతి
యోగితావచ్ఛేదకత్వాభావాదతివ్యాప్తిః యత్కించిత్సంబంధేన సంబంధిత్వనివేశే వహ్నిమాన్ ధూమాదిత్యాదావపి సమవాయాదిసంబం
ధేన ప్రతియోగ్యసంబంధిత్వాదవ్యాప్తిరితి నిరస్తం కాలికసంబంధేన సాధ్యతాయాం కాలికసంబంధేన ప్రతియోగితావచ్ఛేదకే మహాకా
లాన్యత్వాదివిశిష్టఘటాద్యసంబంధిత్వం మహాకాలస్యేతి న కాలో ఘటవాన్ కాలపరిమాణాదిత్యాదావవ్యాప్తిః కాలికవిశేషణతాత్వేనైవ సం
బంధతా న తు విశేషరూపేణాపీతి మహాకాలమాత్రవృత్తివిశేషణతయా ఘటాదేః సాధ్యత్వే మహాకాలాన్యత్వవిశిష్టఘటాదేస్తేన సంబంధే

సాధికరణో ప్రసిద్ధావహినదారుఇత్యాలంపల్లవేన సిసాధయిషేతి పర్వతేవవహ్నిమనుమినుయామీత్యాద్యాకారకేచ్ఛావిరహవిశిష్టానాంపర్యతావవహ్నిమా
నిత్యాద్యాకారకనిగారయానామభావఇత్యర్థః వహ్నివ్యాప్యధూమవాన్పర్వతోవహ్నిమానిత్యాకారకేషుయూహాలంబనాత్మకసిద్ధిసత్త్వేపర్వతేవహ్ని
మానుమినుయామితీచ్ఛాసత్త్వేనుమిత్యుత్పాదాయసహాధూతాంతంసిద్ధౌవిశేషణాంసిద్ధిసత్త్వేయాదృశేచ్ఛాయాం అనుమితౌసత్యామేవవిషయసిద్ధి
౨౨ స్తాదృశేచ్ఛైవతత్రోత్తేజికాతేనసిద్ధిసత్త్వేయతదుత్తరంపర్వతేవహ్నిజ్ఞానంజాయతామితీచ్ఛాసత్త్వేపినానుమితిః ప్రత్యక్షాదాత్మకసిద్ధ్యాపిఇచ్ఛావిష
యసిద్ధేః భవతివప్రత్యక్షాత్మకసిద్ధిసత్త్వేరాజ్ఞాదిసామగ్ర్యసత్త్వేప్రత్యక్షాన్యజ్ఞానంజాయతామితీచ్ఛాసత్త్వేనుమితి అతఏవవధూమేనవహ్ని
మనుమినుయామితీచ్ఛాసత్త్వేపిఆలోకపరామర్శేనానుమితిస్తాదృశేచ్ఛాయాధూమలింగకపరామర్శాసత్త్వేనధూమలింగకానుమిత్యుత్ప
త్యసంభవేనవిషయసిద్ధ్యసంభవాత్ సిసాధయిషావిరహ విశిష్టత్వం ద్వైతకవిశేషణాతాసమవాయఘటితసామానాధికరణ్యసంబంధేనస
మవాయసంబంధేనానుమితౌసమవాయేనపరామర్శః ద్వైతేకవిశేషణతయాపక్షత్వేతాహేతుః ధూమపరామర్శనాశోత్పత్త్యధికరణాన్యో
వృత్తిత్వానుమితింప్రతిధూమపరామర్శః కారణమతోనాలోకపరామర్శజన్యానుమిత్యావ్యభిచారః ప్రతిజ్ఞేతి పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నే
సాధ్యతావచ్ఛేదకస్వాశ్రయాభేదాన్యతరసంబంధేనవిశేష్యతాభిన్నసాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రకారతాకజ్ఞానజనకశాబ్దత్వం సాధ్యతావచ్ఛేద
కసంబంధేనసాధ్యప్రకారకబోధజనకత్వం అభేదసంబంధేనసాధ్యవత్త్వప్రకారకబోధజనకత్వాన్యతరవద్వాక్యత్వం వాప్రతిజ్ఞాత్వం భిం
న్నత్వం తేననిగమనేప్రతిజ్ఞాహేతుసముదాయేచనాతివ్యాప్తిః ఏవసమవాంతరఘటకత్వంనివేశ్యంనాతోనిగమనఘటకేఉదాహరణఘ
టకేచతాదృశవిభాగేనాతివ్యాప్తిః పర్వతఃపర్వతీత్యాదౌసాధ్యతావచ్ఛేదకీభూతసమవాయేనపాకకృతిరూపసాధ్యప్రకారకబోధజనకత్వాత్ పక్షతా

వక్ష్యమాణిత్యాదౌ పక్షపదార్థైకదేశస్యాశ్రయభేదాదిసంబంధినపక్షాదిప్రకారకబాధజనకత్వాత్ ప్రత్యక్షాసంగతిః పంచమ్యర్థహేతుత్వ ముఖ్యవిశేష్యకశాబ్దబోధజనకవా
క్యత్వం హేతుత్వం ముఖ్యత్వం చ పదాన్నిగమనవారణాయ ద్వితీయపదబోధ్యహేతుసాధ్యాభావసంబంధిని సాధ్యహేతుభావసంబంధబోధకవాక్యప్రతిపాద్యప్రయోజక
వాక్యత్వం ఉదాహరణత్వం పక్షేతావన్మాత్రవైశిష్ట్యవ్యాప్తివిశిష్టపదభేదబోధకవాక్యత్వముపనయత్వం సాధ్యవ్యాప్యహేత్వభేదితపంచమ్యర్థహేతు
త్వావచ్ఛిన్నసాధ్యస్వరూపాంశక్రమాత్మసంబంధిపక్షవిశేష్యకబోధజనకవాక్యత్వం నిగమనత్వం సర్వత్ర న్యాయాంతర్గతత్వం నివేశ్యం తేన మహా
జనవాక్యేతిప్రసంగః తృతీయాంతేనహేతుప్రయోగస్య నసంప్రదాయసిద్ధిః ఏవం తద్విభక్త్యాపి హేతుత్వం జ్ఞాప్యత్వం వ్యుత్పత్తిలఘుయుతసా
మానాధికరణ్యబాధయోదాహరణేసప్తమ్యర్థత్వం తే నోక్తేః అధికమక్షరాశాంతరం స్వీయవ్యాప్త్యాదివిజ్ఞానేతిసావధారణం అవ
ధారణీయమాహ నతత్రేతి అభిధేయత్వస్య కేవలాన్వయిభావవిషయత్వస్య వస్తుమాత్రస్య కేవలాన్వయివిషయత్వాదితి భావః పక్షేతరేతి జలాదిప
తదన్యభేదస్య పృథివీవ్యతిరేకే భావాదితి భావః వ్యాప్తిశ్చవ్యతిరేకతశ్చాపి పక్షేసాధ్యసందేహే సపక్షేతరేతి సాధ్యహేత్వోరగ్రహాదన్వయసహ
చారగ్రహాసంభవే నాన్వయవ్యాప్తిగ్రహాసంభవాత్ ననువ్యాప్తేరన్వయవ్యతిరేకరూపత్వం వ్యాపకత్వస్య తతః పరమిత్యుక్తేః యత్ర తత్ర భేదాభావ ఇత్యాద్యస్య
త్రిరసంగతేత్యత ఆహ వ్యతిరేకేతి వ్యాపకాభావస్య వ్యాప్యత్వం వ్యాప్యాభావస్య వ్యాపకత్వమితి నియమాదితి భావః విపక్షే తద్వ్యావృత్తత్వం
విపక్షాద్వ్యావృత్తత్వం కేవలాన్వయికేవలవ్యతిరేకిణోః విరుద్ధవ్యావృత్త్యర్థం సపక్షసత్త్వరూపాణాం బీజం దర్శయతి సపక్షేత్యాది యత్ర
తద్వ్యాది తథా చ కేవలాన్వయికేవలవ్యతిరేకిణోః సపక్షవిపక్షయోరప్రసిద్ధిరితి భావః సాధ్యాభావేతి సాధ్యమభావో యస్యేతి బహువ్రీహౌ
సాధ్యాత్యంతాభావసాధ్యవద్భేదయోః సంగ్రహః బాధ ఇతి యేనకేనాపిసంబంధేన తద్వ్యాపకతుబాధితః సాధ్యేతి సాధ్యం విరోధి యస్యేతి

బహిర్వ్యాప్తౌ నసాధ్యాభావవ్యాప్యస్య సాధకత్వప్రదానః సాధ్యవద్భిన్నవృత్తిసాధ్యాభావవ్యాప్యసాధ్యవ్యాప్యస్య విరోధిత్వాత్ అత ఏవ తత్ర సంగతిః సాధ్యవద్భిన్నసాధకసాధ
కసంగ్రహాయ సాధ్యవిరోధిత్వాభిధానం తత్సాధకత్వం చ తత్సిద్ధ్యనుకూలవ్యాప్తిపక్షధర్మతాజ్ఞానవిషయత్వం ప్రతిపక్షత్వమితి ఏకజ్ఞానవిషయత్వ
సంబంధేన తద్వ్యాప్యహేతుః సత్ప్రతిపక్షితః నను ఏతద్ద్వయరహితో హేతుః సద్ధేతురితి వక్తవ్యే వ్యాప్తత్వాత్ సోపాధేరనాభాసత్వలక్షణత్వాత్ అత్ర వ్యాప్తి
౧౦౨ లక్షణే ఏవమవ్యాప్తిరుక్తా తత్రాహ సోపాధికత్వేతి పక్షే సత్త్వాదిభ్యస్తత్తమభంగ ఆవశ్యక ఇతి తథా చ తస్యాభాసనియతత్వేన లక్ష్యత్వాత్ వ్యాప్తిలక్షణా
స్య తద్వ్యావృత్తత్వం న క్షతికరమితి భావః సవ్యభిచారితాసాధ్యాభావవద్వృత్తిత్వా ఉపాధివిశిష్టః సాధ్యవ్యాపకవిశిష్టః సవ్యభిచారిత్వస్య సంబం
ధితావచ్ఛేదకహేతావుపాధిర్నోపాధిరితి తత్ర కేత్యనురోధాత్ ఉపాధిశ్చైవ తద్వ్యతిరేకసంబంధేన యద్విశిష్టో హేతుః స ఇత్యర్థః సాధనావ్యాపకత్వే
సతీతి తత్సమానాధికరణాభావప్రతియోగిత్వం తదభావయోరవ్యాపకత్వరూపతయా అవ్యాపకత్వస్వరూపాఖ్యానమభిధానం స్వనిష్ఠవ్యాప్తిసం
గ్రాహకత్వరూపయోగస్య సాధ్యసమవ్యాప్తత్వ ఏవ సంభవేన తస్యైవ ముఖ్యోపాధిత్వాత్ తన్మతేనాహ ప్రాంచ ఇతి దూషకతావీజస్య వ్యభిచారా
నాయకత్వస్య సాధ్యవిషమవ్యాప్తస్యాపి సంభవాద్విషమవ్యాప్తోపాధిత్వమిత్యభిప్రేత్యాహ దూష్యాంతరరూపవత్త్వమిత్యుపాధిం వక్ష్యతీతి వాయురితి
అత్ర ప్రత్యక్షత్వస్య గురూపాదావాత్మని సత్త్వేన తత్ర బాధ్యాంతరరూపస్యాసత్త్వాత్ శుద్ధసాధ్యవ్యాపకతానధ్యుపగతే కతో బహిర్ద్రవ్యత్వేతి.
ఆత్మభిన్నత్వరూపబహిర్ద్రవ్యవిశిష్టం ద్రవ్యత్వం వాయురూపపక్షధర్మః యద్యపి విశిష్టసాధ్యవ్యాపకత్వేన విశిష్టసాధ్యవ్యభిచారా
న్నయనమేవ స్యాత్ న తు శుద్ధసాధ్యవ్యభిచారాన్నయనం తథాపి ప్రత్యక్షే స్పర్శాశ్రయత్వం బహిర్ద్రవ్యత్వావచ్ఛిన్నప్రత్యక్షత్వవ్యభిచారి
తావ్యాపకప్రత్యక్షత్వవ్యాపకదూష్యాంతరరూపవ్యభిచారిత్వాత్ వ్యాపకవ్యభిచారే వ్యాప్యస్య వ్యభిచారావశ్యంభావాత్ ఇతి విశిష్టసాధ్యవ్యభిచారః మిథ్యస

విశేష్యే భూతం బహిర్ద్రవ్యత్వావ్యభిచారిత్వనిర్ణయవిశిష్టభూతరూపత్వేఽప్యవ్యభిచారమాదాయైవ పర్యవసన్నత్వాత్ త్రి(సదా)దోషః హేత్వాభాసాః హేత్వా-
భాసాః హేతుదోషాః హేతువదాభాసంత ఇతి వ్యుత్పత్త్యా దుష్టహేతవ ఇత్యర్థః అనుమితితత్కారణాన్యతరత్రేసాక్షాత్ప్రతిబంధకత్వమాభాస
త్వం దోషత్వం తద్వత్త్వం దుష్టత్వం సాధ్యవత్త్వంతాభావవద్వృత్తిత్వమితి అయం చానిత్యదోషః యత్జ్ఞానం చ వ్యాపకత్వఘటితతద్వ్యాప్తిజ్ఞానే
సాక్షాదేవ ప్రతిబంధకం సత్ వైతి సంపాతాయాతం సద్దేతి సాధ్యనిశ్చయవిషయవ్యావృత్తత్వమిత్యర్థః అయం చానిత్యదోషః నిశ్చయఘటిత
త్వేన దశావిశేష ఏవ హేతువృత్తిత్వాత్ యత్జ్ఞానం చ సామానాధికరణ్యగ్రహప్రతిబంధకం సవ్యభిచారత్వమితి సాధ్యసందేహవిషయసర్వకత్వం అ-
యమప్యనిత్యదోషః యత్సహచారసామానాధికరణ్యగ్రహప్రతిబంధాదూషకతాబీజం సవ్యభిచారే సాధ్యసందేహే సాధ్యసామానాధికరణ్యనిర్ణయా-
సంభవాత్ సాధ్యాభావవ్యాప్య ఇతి యత్సాధ్యతదభావవ్యాప్యవత్తాజ్ఞానవిధయాఽనుమితిప్రతిబంధాదూషకతాబీజం అయం చ నిత్యదో-
షః ఘటితానిత్య ఇతి నిత్యస్వరూపసాధ్యస్యాభావోఽనిత్యత్వం తత్వ్యాప్యం చ సావయవత్వం సాధ్యవిరోధసాధకో హేతురిత్యాదినా సత్ప్ర-
తిపక్షలక్షణాస్యోక్తత్వాత్ తదనుక్త్వా ప్రోదాహారగావణాహ పర్వత ఇతి మహానసాన్యత్వస్య సాధ్యాభావసాధకత్వం సాధ్యాభావసిద్ధ్యనుకూ-
లవ్యాప్తిగ్రహవిషయత్వం వ్యాప్తిగ్రహాః ప్రమారూపో భ్రమరూపో వేతి న కశ్చిద్విశేషః అయమప్యనిత్యదోషః జ్ఞానఘటితత్వా-
దితి బాధ్యం పక్షోఽసన్నితి పక్షతావచ్ఛేదకావిశిష్టః అసత్వ్యాప్తేః స్వరూపాసత్త్వేన యథాశ్రుతాసంగతేః సిద్ధసాధనం చేతి పక్షతావచ్ఛే-
దకరూపేణాపక్షే సాధ్యనిర్ణయః అనయోరాద్యస్య జ్ఞానతస్యైవానుమితిప్రతిబంధకస్యమపరస్య తు స్వరూపత ఇతి విశేషః తత్రాపి పక్షతా-
వచ్ఛేదకావచ్ఛేదేనానుమితౌ పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేనైవాసిద్ధివిరోధినీ సామానాధికరణ్యేనానుమితౌ తూభయథాపి బాధే తు సామానాధికరణ్యేన

...|| పరంగ్గో విశిష్టబుద్ధౌ అవచ్ఛేదకావచ్ఛేదేనైవ బాధధియో విరోధితా అవచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన విశిష్టబుద్ధౌ తూభయథాపీతి ధ్యేయం పక్షావృత్తిరితి ఏతస్య పరామర్శ
ప్రతిబంధాదూషకతాబీజం భాగాసిద్ధేరపి పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన పరామర్శవిరోధిత్వాత్ సవిత్వాదీ ఆద్యే శబ్దపక్షే చాక్షుషత్వరూపవిశే
షణాసిద్ధిర్ద్వితీయే పరమాణువృత్తిత్వరూపవిశేష్యస్య తృతీయే సావయవేషు ద్వ్యణుకేషు నిరవయవత్వస్యాభావః అయం త్రివిధో౽పి నిష్ఠదోషః ఏతదుభ
౨౭ యభిన్నం పరామర్శవిరోధిరూపం వ్యాప్యత్వాసిద్ధిః యత్ర సాధ్యహేతుర్వా౽సత్ యథా శశవిషాణవత్ శశవిషాణాద్వేతి లక్షణాన్యత్వాదు
దాహరణమేవ బాధస్యాపి ప్రాదుఇతి వైశేషికాస్తు అసిద్ధవిరుద్ధసవ్యభిచారానధ్యవసితాశ్చత్వారో హేత్వాభాసాః బాధస్య సవ్యభిచారే౽సిద్ధ ఏవ
వాంతర్భావః సత్ప్రతిపక్షస్యాప్యసిద్ధావేవ వ్యాప్తిపక్షతావిశిష్టధర్మయోరప్రతీతేరసిద్ధత్వాత్ ఉభయత్రాపి సాధ్యసందేహరూపపక్షతా
ఘయోః పక్షధర్మతాప్రతీత్యసంభవాత్ అనధ్యవసితః పక్షైకదేశవృత్తిరితి వదంతి ఉపమితిరితి ఉపమితిత్వం జాతిః ఉపమి
నోమీత్యనువ్యవసాయసాక్షికా వస్తుతస్తు సంజ్ఞాసంజ్ఞిసంబంధబుద్ధౌ తాదృశానువ్యవసాయాభావః అత ఏవ కుసుమాంజలిప్రకాశకారైః
భగీరథఠక్కురవరైః సంకేతజ్ఞానే తాదృశానువ్యవసాయాభావాత్ సాదృశ్యబుద్ధివిషయకత్వాత్ అత ఏవ వంద్రగామఖం ఉపమినోమీ
త్యాకారో౽నువ్యవసాయ ఇతి గోసదృశం ప్రాగినం పశ్యతీతి తథా చ గోసాదృశ్యవిశిష్టపిండదర్శనం కరణం తదేవోపమానం ఉపాధ్యాయకవిధయ్యై
తజ్జన్యవాక్యార్థస్మరణం వ్యాపారః ఆయమితి గవయ ఇత్యర్థః ఆప్తవాక్యం శబ్దః ప్రమాణమితి ఆప్తోక్త ఇతి లక్షణం శబ్దః ప్రమాణమితి
లక్ష్యం ప్రమాణశబ్దత్వం లక్ష్యతావచ్ఛేదకం ఆప్తోచ్చరితత్వం లక్షణం భవతి హోఘుటమానయేత్యాదిశబ్దో ఘటానయనానుకూలకృతిగోచర
యథార్థజ్ఞానవదుచ్చరితః వహ్నినా సించతీత్యాదౌ తు సేకేవ వహ్నికరణకత్వబాధేన తజ్జ్ఞానస్యాయథార్థత్వవిరహేణావహ్నికరణకసేకాను

కూలక్ష్యత్వాదిరూపవాక్యార్థే నాపరయథార్థజ్ఞానవదుక్తత్వవిరహాన్నాతివ్యాప్తిః పదజ్ఞానమితి ఏకసంబంధిజ్ఞానస్యాపరసంబంధిస్మారకతా బుద్ధ్యాదిశ
విధయా హేతుత్వేన పదపదార్థయోః బోధ్యబోధకభావరూపసంబంధవత్త్వయా పదరూపైకసంబంధిజ్ఞానాదర్థరూపాపరసంబంధిస్మృతిసం
భవాత్తస్య స్తజజన్యత్వే ఘటపదతద్వ్యాపారత్వముపపన్నం అతఏవ నజ్ఞాయమానపదస్యకరణతా ద్వ్యస్యాపారపదత్వప్రమేగశాబ్దబోధస్యానుభవసి
ద్ధత్వాచ్చ ఆకాంక్షాయోగ్యతాఽఽసత్తితాత్పర్యజ్ఞానాసేతి ఆకాంక్షాయోగ్యతాసత్తియుక్తతాత్పర్యంచ తేషాం జ్ఞానానీతి ద్వంద్వః ద్వంద్వాత్పరంశ్రూ
యమాణముమిజ్ఞానపదం తాత్పర్యవిశిష్టరూపయోగ్యతారూపాకాంక్షాతాత్పర్యయోరేవ విశేషణత్వేనాన్వేతి జ్ఞానానీతి బహువచనం ష్పత్త్యభిప్రా
యేణ స్వరూపయోగ్యత్వేసతీతి ఘటాదిపదాత్త్రరామపదత్వాదిద్వితీయాంతఘటపదసమభివ్యాహారాతానయపదత్వాదిరూపాస్వరూపయోగ్యతా
తేనస్వరూపయోగ్యత్వనివేశేన ఘటఃకర్మత్వమిత్యాదౌ ఘటపదాత్త్రరామపదత్వవిరహాత్ నస్వరూపయోగ్యత్వం అజనితాన్వయబోధకత్వంస్వజ
న్యాన్వయబోధవిరహః తద్విశేష్యకతత్ప్రకారకాన్వయబోధత్వపదితరవిశేష్యకతత్ప్రకారకాన్వయబోధాభావః తత్సమానాకారాన్వయబో
ధాభావస్యహేతుః తేనావాంతరవాక్యార్థబోధోత్తరం మహావాక్యార్థబోధేనానుపపత్తిః అత్రస్వరూపయోగ్యతాజ్ఞాత్వైవశాబ్దబోధజనికా
తత్ప్రయోగస్యాన్వయబోధదర్శనాత్ ఇదంచసాధ్యాభావప్రమాబాధ ఇతిప్రాచీనమతాభిప్రాయేణోక్తం నవ్యనయేతు బాధకప్రమావిరహ ఇతి
తద్విశేష్యతత్ప్రకారకాన్వయబోధం ప్రతి తద్విశేష్యకతదభావనిర్ణయాభావోహేతురిత్యర్థః ఏవమ్నాశించత్వత్ర సెకవిశేష్యకవహ్ని
తరగాకేతాభావనిర్ణయేనశాబ్దబోధవిరహః అవ్యవధానేనేతి ప్రకృతవాక్యార్థఘటకైకపదార్థోపస్థిత్యవ్యవధానేనాపరపదార్థోపస్థితిః
అవ్యవధానంప్రకృతవాక్యార్థఘటకోపస్థితిత్వావచ్ఛేదప్రకృతాన్వయబోధానుకూలోపస్థిత్యుత్పత్త్యవచ్ఛేదకగర్భత్వేసతి తాదృశోపస్థిత్యధి

అర్థాతరంగిణి తరణాపేక్షాధ్వంసాద్యధికరణానాం యః ప్రేరణాః సిద్ధసాధికరణాత్మనో నతు త్రికత్వం గిరిభూస్తేత్రావవిద్యామాని త్వాదావతాద్యర్థః పూర్వాః బుద్ధిపదతదర్థానుపస్థితస్యధికరణాః
ప్రేరణాః ధ్వంసాద్యధికరణత్వేనాతు త్రికత్వస్యైవ విద్యామత్వదాద్యర్థానుపస్థితాసత్త్వస్యశాబ్దబోధః అత్యాప్యయబాధానభవతీతి అర్థప్రతీత్యయో
ప్యరితప్రవృత్తాభావాదితి భావః వృత్త్యావినేతి వృత్త్యభావ ఇత్యర్థః వృత్తిభిన్నసంబంధేనపదాదుపస్థితస్యార్థస్యశాబ్దబోధానుదయాదితి భావః వృత్తి
౨౨ రితి శక్తిశ్చేదం పదమేతదర్థప్రతీతిజనయత్వితీ భావిశేష్యత్వం తదాశ్రయత్వం శక్తంపదత్వేత్యాదికర్తృప్రత్యయేనప్రత్యాయ్యతే తద్ఘటకేభూ
తప్రతీతివిషయకత్వరూపంకర్మత్వంశక్య ఇత్యాదికర్మప్రత్యయేనేతిబోధ్యం లక్షణావశక్యసంబంధః సచానేకవిధః గంగాయమిత్యాదౌ
ప్రవాహతీరయోః సంయోగః సంబంధః అయమేవసంబంధానతరత్వేఇతిలక్ష్యతావచ్ఛేదకేనలక్షణాశక్తిఘటకేభూతప్రతీతినిరూపితవి
షయత్వంతుఘటత్వాదావపీతి తత్రశక్తిః మీమాంసకాస్తు అగ్నిర్మాణవకఇత్యాదౌ అగ్నివృత్తిగుణసజాతీయగుణవత్త్వాత్తాగౌణీతయోపస్థితా
ధర్మమాణవకేభేదేనాన్వేతీత్యాహుస్తన్మతంనిరసితుమాహ గౌణీవృత్తిరపీతి పరంపరయా శక్యసంబంధతయాలక్షణాయామేవనిర్వా
హాంతిరిక్తవృత్తికల్పనంవ్యర్థమితి భావః ఏవమేవ శ్వేతాదిసమాసేపి లక్షణాలక్షణాతిరిక్తా తద్ఘటకపదశక్యైకదేశ్యస్యభూయస్తత్ర
దబోధ్యత్వరూపపరంపరాసంబంధస్యభ్రమరేనత్యాజఘత్తుగాయేవతదావిభాత్ నచగంగాయాంఘోషఇత్యాదౌశక్యపావనత్వాదిప్రతీత్యర్థంవ్యంజ
నాఖ్యవృత్త్యంతరముపేక్షణీయమితివాచ్యం తస్యాఖ్యానుమానికాదిబోధేనైవోపపత్తేః తత్సత్రవిస్తరః అగ్న్యాదిసాదృశ్యమితి అగ్నివృత్తిగుణస
జాతీయగుణవత్త్వమిత్యర్థః శక్యమితి సమాసయవశక్త్యైవతాదృశబోధాద్విశిష్టేశక్తికల్పనమనర్థకం అన్యథాసమాసేపిశక్తికల్పనాపత్తిరితివా
చ్యం యోగంప్రవృత్తినిమిత్తకృత్యపాకకృతిప్రయోజ్యవృత్తిభాగిపురుషవిశేషపాకానుకూలకృతిమత్వేనశక్తేఃస్వీకారాత్ ఆతయపదపత్యపి

అతాదృశేన తాదృశః ప్రయోగః నను పంకజాదిపదే పంకజాతత్వేన పద్మశక్తేస్స్వీకారావశ్యకత్వమేవాస్త్వితి వాచ్యం అత్ర పంకజాతపద్మత్వేన బోధస్యానుభ
వసిద్ధతయా తథా కల్పనాత్ వస్తుతః శక్తిమిత్యస్యావయవశక్త్యా సముదాయశక్త్యా వా శక్తిసంబంధిత్వం సమాసస్యావయవవృత్త్యా శక్తిమత్త్వాత్ పుష్కరాది
రువత్ శక్తత్వమిష్టమేవ సముదాయశక్తేః పరం నాస్తి ఏవమేవ తద్ధితాదివృత్తావపి బోధ్యం లక్షితే స్వశక్తత్వానపాయాన్న న్యూనత్వం యోగార్థేన అ
వయవవృత్త్యాపబోధాత్తః పాకేన్యేతః కర్తరి శక్తేరితి భావః ఇదం చ నానార్థయోరపి భేదసంబంధేనాన్వయబోధస్య మణికృదాదిసమ్మతస్యానురోధేన
నవ్యనయే తు ప్రకారతయేత్యాదిః తథా చాగ్నిసదృశేఽగ్నిపదస్య లక్షణేత్యర్థః అన్యథా నానార్థయోర్భేదాన్వయస్యావ్యుత్పన్నతయాఽసంగ
తేః వస్తుతస్తు జన్యత్వవిశిష్టే లక్షణా అత ఏవాగ్నిర్మాణవక ఇత్యత్రానావిశేషాల్లక్షణేయం అత ఏవ వృత్తి వర్త్రిజన్యబోధవిషయ
త్వమదృష్టచరమిత్యపి ప్రత్యుక్తం విప్రాదిపదమితి యోగార్థప్రతీతేరితి భావః పంకజాదిపదమితి కేవలాయోగాదరే పంకజాతం
పంకజమితి వ్యుత్పత్త్యా పంకాధికరణకోత్పత్త్యాశ్రయత్వరూపపంకజనికర్తృత్వస్య కేవలాద్భావత్ప్రసంగేన రూఢిమాత్రాదరే పద్మలప
ద్మప్రతిప్రసంగే నోభయాదరః కేదారమజ్జాదిపదేభ్యస్తదర్థప్రతీతేస్తాదృశసముదాయాత్తదర్థప్రతీతేరన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం సము
దాయశక్తేరావశ్యకత్వాదితి భావః ఆదినా గిరిశగిరిజాదిపదానాం సంగ్రహః యోగరూఢిస్థలే యోగార్థవినాభూతో రూఢ్యర్థః యౌగికే
రూఢస్థలే తద్వినాభూత ఇతి విశేషః నన్వేతే పదే పద్మత్వవిశిష్టలక్షణయోపపత్తౌ సముదాయశక్తౌ మానాభావ ఇతి వాచ్యం యౌగపద్యప్రతి
ద్వయవిరోధాత్ పయోజాదిపదేభ్యస్తదర్థప్రతీతేరంబుజాదిపదేభ్యస్తదర్థప్రతీతేః సముదాయవిశేషాన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం
సముదాయశక్తేరావశ్యకత్వాత్ పద్మం న పంకాధికరణకోత్పత్తిమదితి బాధధీదశాయాం కేవలపద్మాన్వయబోధార్థం తదావశ్యకత్వాత్

కా॥తరంగిణీ ప్రత్యయానాం ప్రకృత్యర్థాన్వయిస్వార్థబోధకత్వవ్యుత్పత్తేః ప్రత్యయస్య లక్షణాయా అనిర్వాహాత్ అవయవశక్త్యా గ్రహేపి తాదృశబోధాత్ అవయవానా
మపి తదసమవాయాత్ బహువ్రీహౌ తు సర్వత్ర తత్రత్యయోర్యథా ఘటయతియకాకారబోధాజ్జరణాం ఉత్పత్తిపదం యోగేనేతి ఉద్భిదనకర్తృత్వయో
గినఖనిత్రాదిబోధకం రూఢ్యాంకురేతి అంకురేపి ద్వయోగస్త్వైరూఢ్యాయోగవిశేషవాచకమితి బోధ్యం ఏవం మండపపదమపి యోగేన మండపా
౧౬ నకర్తారం రూఢ్యా గృహం బోధయతి జహత్స్వార్థేత్యాది జహత్ప్రకృతవాక్యార్థప్రవేశం జహాత్ త్యజన్ స్వార్థః శక్యార్థో యస్యాం సా ప్రకృతా
న్వయబాధావిషయశక్యార్థత్వం ఫలితార్థః ప్రకృతాన్వయబాధవిషయశక్యార్థకత్వం అజహత్స్వార్థత్వం ఏవమన్యత్రాపి గంగాయాం ఘోష
ఇతి అత్ర తీరే ఘోష ఇత్యన్వయబోధే గంగాపదార్థస్య ఘటత్వాదితి భావః ధాతోర్గమనసమర్థ ఇత్యనేనాన్వయసంసర్గమయోగ్యదా
సమభివ్యాహారవిశేషః లయ ఇతి లట్ప్రత్యయాంశస్యేత్యర్థః లట్త్వేన వర్తమానత్వే శక్తేః ఆఖ్యాతస్య తదవచ్ఛిన్నస్య ఆఖ్యాతత్వేన శక్తే
రితి భావః అన్యథా లడాఖ్యాతత్వేన భేదేనోపాదానస్యానుపపత్తేః సంబంధః సంబంధః సమవాయో వచ్ఛేదకత్వం వా ఇదముపలక్షణం ద్వి
తీయార్థకర్మత్వప్రకృత్యర్థస్య ధియత్వం గమనకర్మత్వస్య నిరూపకత్వమిత్యపి బోధ్యం చైత్రాదిపదానాం శరీరవాచకత్వే వచ్ఛేదక
త్వం తదవచ్ఛిన్నస్యాత్మవాచిత్వే తు సమవాయ ఇతి వివేకః వ్యాపారాద్యావిత్యాదిపదేనాశ్రయత్వప్రతియోగిత్వపరిగ్రహః యథాఘటయత్యశ్వత
చైత్రో జానాతి ఘటో నశ్యతీత్యాదౌ దధికర్మకమితి విభక్త్యనుసంధానం వినాపి శాబ్దబుద్ధేరనుభవసిద్ధత్వాత్ అన్యథా రాజపురుష ఇత్యాదేరపి
నస్యాదితి భావః దధికర్మకం చేతి తథా చ దధికర్మత్వలక్షణేత్యర్థః నామార్థయోరభేదాన్వయస్య మతే కృదంతేన సమం తత్త్వేన ప్రత్యయుక్తేనామా
ర్థధాత్వర్థయోరపి తథాన్వయో బాధకాభావ ఇత్యాశయః దధికర్మక లక్షణాయ ఇతి భావః సహాప్రాతిపదికార్థధాత్వర్థయోరన్వయస్యాపి

త్రిః క్రియాభికరణాన్మలిక్ష్వేధాన్వయస్య క్షేపృత్యాత ఏకవచనాద్యనుస్థితమితి తథాశైకత్వాదావేశవచనస్యరక్తేః తత్రాపాస్తోక్తే. ఖ్యాత్రికవచనస్యనతత్రశక్తేః
కింతుసుబ్భేకవచనానామేవసుఖ్యాంత్వాదినేత్యాహ సర్వత్రప్రథమాదితి సంసర్గబలేతి సముఖవ్యాపారేత్యర్థః ఫలంసంయోగరూపంకర్మాత్మనేపదేతి
కర్మణి విహితాత్మనేపదేత్యర్థః శాబిత్యవమాశ్రయత్వం అయంభావః ధాతూనాంవ్యాపారమాత్రమర్థః కర్త్రాఖ్యాతేఫలంద్వితీయార్థః కర్మాఖ్యాతేఆ
ఖ్యాతార్థః సకర్మకత్వం తద్వుకర్మసాకాంక్షవ్యాపారబోధకత్వం జ్ఞానాత్వాదిసాధారణం ఫలభావాదితి అకర్మకేభ్యోభావేప్రత్యయవిధానాత్తత్రాంశఫ
లసాకాంక్షవ్యాపారబోధకత్వాభావాదిత్యాశయః విద్యమానేతి విద్యమానోయఃప్రాగభావః తత్ప్రతియోగినే ఉత్పత్త్యయోగ్యస్యేత్యర్థః ఉత్పత్త్యు
నంతభావేప్రత్యయోత్పత్త్యసానఘటకనాశేర్వః కాలవ్యక్తిత్వేనశబ్దసంస్కృతేతి ప్రతీత్యాపత్తేస్సందేహంతభావః అథాసతిఅత్రైవకేః కాలాధికరణ
త్వాన్వయయోగ్యత్వాదాహః అనద్యతనత్వమపితి అద్యతనంపూర్వరాత్రిరంత్యయామద్వయేనోత్తరరాత్రేరాద్యయామద్వయేనయుక్తం
మధ్యవర్తి అహః తద్భిన్నత్వమనద్యతనత్వం అభినాభవిష్యత్త్వం ఉత్పత్తిరితి సంయోగాదేర్వర్తమానతాధ్యాయామపిసమయద్వంతి
ప్రయోగాత్ ఉత్పత్త్యంతభావః భూతత్వస్యతదర్థయుతత్వాత్వ్యధగురుత్వాసః పరమవ్యాపారాత్పూర్వమేవభూతత్వాస్యానాశ్రయాత్వా
కస్యవర్తమానతాధ్యాయామపికస్యాచిదుత్పత్తిర్ధ్వంసపినాపాద్యేదితియోగః తదన్వయఇతి అతీతత్వాన్వయఇత్యర్థః నతుప
రాక్షేత్వస్యాపావర్తకత్వాత్ కింతువ్యాపారోత్పత్తిసంబంధః ఉత్పత్త్యంతాభావావ్యసంయోగాదశాయామపిసంయుయుజే ఇత్యా
దిప్రయోగాపత్తేః పరాక్షేత్వంచప్రయోగకాలప్రత్యక్షావిషయత్వం విధిర్లిఙితి యజేతత్యాదివిధేః ప్రవర్తకత్వంసర్వసుభవ
సిద్ధేః తత్ప్రవృత్తిజనకేభూతజ్ఞానముత్పద్యసంభవతీతిప్రవృత్తిజనకేభూతజ్ఞానవిషయేష్టులింగాదేః శక్తేరభ్యుపేయాగురుత్వరను

ప్ర ౪

అతాహ్ను తరంగిణి వాగాదిఖండగ్రహణాదావిష్టసాధనత్వేన బలవదనిష్టాజనకత్వేనావగతాదపి ప్రవృత్త్యదర్శనాత్ కృతిసాధ్యతాజ్ఞానం బలవదనిష్టాజనకత్వేన కృతిసాధ్య
త్వేనావగతేపి విషవర్జితాన్నభక్షణాదౌ అపి తస్య ప్రవృత్త్యదర్శనాదిష్టసాధనత్వజ్ఞానం కృతిసాధ్యత్వేనేష్టసాధనత్వేనావగతేపి విషయుక్తమో
దకభక్షణే ప్రవృత్త్యదర్శనాద్బలవదనిష్టాజనకత్వజ్ఞానం చ ప్రవృత్తిహేతుః బహువిత్తవ్యయాయాససాధ్యానిష్టజనకత్వే ప్రహోమే యాగా
(౧౨) దౌ ప్రవృత్తిదర్శనాద్బలవదితి అనిష్టవిశేషణం తచ్చ క్రియాజన్యేష్టాపేక్షయాధికత్వేనగ్రాహ్యం అత ఏవ రాగాంధస్య పరస్త్రీగమ్య
గమనాదౌ ప్రవృత్తిః తేన తజ్జన్యసుఖాపేక్షయా నరకస్యాధికత్వేనాగ్రహాత్ ఇష్టం వైదికవిధౌ అధికారవాక్యోపస్థితమర్థవాదోపస్థితం వా తదభావే
స్వర్గః స్వర్గస్య సర్వాన్ ప్రత్యవిశిష్టత్వాదితి న్యాయేన స్వర్గః అంగవిధౌ తు ప్రధానఫలమేవ ఫలం తేనైవ యథాశ్రుతమితి వివేకః కృతిసాధ్యతాజ్ఞాన
స్య వికల్పద్వారా ప్రవృత్తిహేతుత్వే విప్రానామవివాద ఇతి బోధయితుం తస్య పృథగ్నిర్దేశః తద్ధర్మప్రకారకేచ్ఛాయాః తద్ధర్మప్రకా
రకజ్ఞానసాధ్యత్వాత్ ఉపాదానప్రత్యక్షం తు సాక్షాదేవ ప్రవృత్తిహేతుః బలవదనిష్టాజనకత్వజ్ఞానహేతుత్వే తు బహూనాం వివాదా
దుపసర్జనత్వేన తదుపాదానం తథా చ విధిప్రత్యయాఖ్యాతం మదీయత్వేదానీం తనత్వయోః కథంచిదుపస్థితౌ ఉపాదానసన్నికర్షేతి
మత్కృతిసాధ్యత్వాద్యంశే ఉపనీతభానాత్మకం యాగో మత్కృతిసాధ్యోపదిష్టసాధనం మదీయబలవదనిష్టాసాధనమిత్యాకారకముపా
దానప్రత్యక్షం తతశ్చికీర్షా తతో యాగాదౌ ప్రవృత్తిరితి విశేషః పునాయకత్వేనోపస్థితయో బహువిత్తవ్యయాయాససాధ్యవైదిక
కర్మణి ప్రవృత్త్యప్రామాణ్యనిశ్చయాదిచ్ఛాజనకవిధితస్తదవగమే విధేః ప్రయోజ్యత్వేన తత్ర ప్రామాణ్యనిర్ణయస్య సుకరత్వాన్న్యాయ్యం తస్తదవగమే
ప్రవృత్తిరితి ధ్యేయం యాగకర ఇతి యాగో యస్యేతి బహువ్రీహిః యాగానుకూలకృతిమానిత్యర్థః ఆఖ్యాతత్వేన కృతౌ శక్తిః యత్ర చ

ప్రథమాంతపదం నాస్తి తత్ర ప్రకృతివిశేష్యకమేవ బోధః యద్యపి యాగస్య దేవతోద్దేశేన ద్రవ్యత్యాగస్స చ దమగ్నయే న మమ ఇత్యాకారకస్వత్వాభావరూపః తథా చ తస్య కృ-
సాధ్యత్వే ఋత్విగాదిః సంపాదనాదిరూపవ్యాపారస్య కృతిసాధ్యత్వేన తదధీనస్వామ్యాం కృత్యన్వయవ్యుత్పత్తి రేకానువిధాయిత్వరూపకృతిసాధ్యత్వమక్షతమేవేతి
సమాసః వ్యాప్యక్రియయేతి వ్యాప్యక్రియానిష్ఠమాపాదకత్వం వ్యాపకక్రియానిష్ఠమాపాద్యత్వం లఙర్థః తచ్చాభిమతయోర్వృష్ట్యాదిస్వాస్థ్యయస్సంబంధాత్
తథా చ సువృష్టిశ్చేదభవిష్యత్ సుభిక్షమభవిష్యదిత్యాదౌ సువృష్టిభవననిష్ఠాపాదకతానిరూపితాపాద్యతావదుభిక్షాశ్రయః సుభిక్షమితి బోధః
వ్యాప్తిశ్చాత్ర కాలికే ఆపాద్యాపాదకయోశ్చ పక్షరూపకాలైకసత్త్వం ఏవం చ లిఙ్గనిమిత్తే లృఙ్ క్రియాతిపత్తావితి సూత్రార్థః పర్యవసన్నో భవతి లిం-
గనిమిత్తస్య హేతుహేతుమద్భావస్య క్రియాయా అనిష్పత్తేశ్చ సత్త్వాదితి భావః సనః స్వరూకథైతి తథా చ పిప దివృత్తిత్వప్రకరణే కర్తృవృత్తిత్వాశ్రయ
ఇతి బోధః ఇదానీంతనప్రకృత్యర్థసజాతీయమితి ఇదానీంతనం ప్రకృత్యర్థసజాతీయం యత్క్రియాంతరమిత్యర్థః పూర్వదినవృత్తిపాక-
మాదాయ పాపచ్యత ఇతి ప్రయోగవారణాయేదానీంతనేతి స్వపనాదిక్రియామాదాయ తద్వారణాయ ప్రకృత్యర్థసజాతీయేతి సాజాత్యం
చ ప్రకృత్యర్థతావచ్ఛేదకవత్త్వం తథా చ ఇదానీంతనపాకధ్వంసకాలీనపాకవిషయకకృతిమానిత్యన్వయబోధః ఆఖ్యాతస్యేతి లఙ్త్వేన
వర్తమానత్వే ఆఖ్యాతత్వేన శక్తతావిషయత్వం సంసర్గః నను ద్వితీయాదిపాకకాలే ఇదమద్య ప్రయోగాత్తత్రైవ ప్రథమపాకస్యాభావాత్ప్ర-
థమపాకే ప్రయోగకాలీనత్వరూపేదానీంతనత్వస్యాభావాదసంగతిరత ఆహ తదానీంతనత్వం చేతి ప్రయోగాధికరణాహః సద్యాలకాలః ప్ర-
హారాదిరూపో గ్రాహ్యః సన్నిపాతేతి క్త్వాంతసమభివ్యాహృతధాతుప్రతిపాద్యత్వార్థః తేన గమనోత్తరం భోజనే నిద్రాదిపూర్వకాలీనత్వేన త-
త్రాపి భుక్త్వా వ్రజతీత్యస్యాపత్తిః తేనేతి భుక్త్వా వ్రజతి చైత్ర ఇత్యత్ర సన్నిపాతవ్రజధాత్వర్థగమనప్రాగభావావచ్ఛిన్నకాలవృత్తిః గమనో-

సు.తరంగిణీ త్పత్తి కాలేసద్ధ్వంసప్రతియోగికాలవృత్తిత్వాయచ్ఛబ్దజనం తత్ర త్రయాణాం స్త్రీత్వాగమనానుకూలకృతిమానిత్యన్వయబోధః సమానవిభక్తికత్వేత్యత్ర ఇత్యస
మానవిభక్తికత్వదంతస్యేత్యర్థః అభేదేనధర్మివాచకత్వాదితి అభేదసంసర్గేణ నామార్థనిష్ఠధర్మిబోధజననయోగ్యత్వాదిత్యర్థః నను
ప్రకృతే విభక్త్యభావాదసంగతిరత ఆహ అవ్యయత్వేనేతి అస్వధాయుక్తాచ్ఛేత్యత్రాజత్వాదావవ్యాప్తేః వస్తుతోఽవిరుద్ధవిభక్త్యేనవరుద్ధత్వస్య
౧౫ వక్తవ్యతయా తస్యాఽన్యూనపపత్తిః కర్త్రరీతి కర్త్రవిశేష ఇత్యర్థః సమభివ్యాహృతక్రియాకర్తరీతి యావత్ సవిశేషణే ఇతి సవిశేషణేనైవా
విధినిషేధౌ విశేషణమపసంక్రామతః సతి విశేష్యే బాధ ఇతి న్యాయాద్విశేషణస్యాత్మనః సిద్ధత్వాత్ తృజాయా బాధే విశేషణే భూతత్వా జనకృతా
మేవతదన్వయః కర్తృకర్త్రకానయోరితి అర్థ ఇత్యత్ర మేనసన్వయి అథాపపదరూపపదమాన ఇత్యాదావర్త్రమానపాకకృతిమానిత్యన్వ
యబోధః కర్తృకానయోర్లడాదేశత్వేన వర్తమానస్యాపి బోధాత్ ఆదేశస్థానినియమే తయోరాశివవర్తమానత్వమిత్యర్థః ధాత్వర్థజన్యఫ
లవానితి జన్యాంశం ఫలమరివయాకం శక్తిస్తూఫలవతి అథా వరుష్యమానస్తందులా ఇత్యత్ర పాకజన్యవిక్లిత్తిమంత ఇత్యర్థః నను ధా
త్వర్థకర్తృత్వస్యసంగతం ధాత్వర్థస్యధాతులభ్యత్వాత్ లతయోర్లడాదేశత్వేన స్థానినయవకృతాకాంక్షావపత్తౌ కృతృత్వంత భా వేపి స్థానినో
స్మరణేపి బోధస్యానుభవసిద్ధత్వాత్ కృతిమతి శక్తిరావశ్యకేతి భావః యద్యాలయోః కృతిమదర్థకత్వే జానన ఇత్యాదౌ బోధానానుకూలకృతేరప్ర
సిద్ధత్వాదసంగతిరత ఆహ శత్రాదనామితి కర్తరికృదిత్యాద్యనుశాసనానుగ్రహాదితి భావః లడాద్యాదేశభూతకృతామేవ నత్ర శక్తిః కిం
తుసర్వేషామేవేత్యాహ ఎవమితి తేన రూపేణ కృతిమత్వేన ఫలవత్వేన చేత్యర్థః ప్రయోగసాధుత్వమాత్రం ప్రయోజనమితి శేషః
ప్రత్యయం వినాధాతోః ప్రయోగస్యాసాధుత్వాదితి భావః విశిష్టేతి నీలాభిన్నఘట ఇత్యర్థః సాధుత్వాయేతి తథాచనీలపదాత్తరవిభక్తేనిరర్థక

త్వాన్నవర్ణ్యన్వయబాధః సంభవతి సార్థకత్వే నిరర్థకత్వమనన్వయిత్వమిత్యభిప్రేత్యాహ ధవేతి ద్విత్వయరుప్రవిశేష్యావిభక్తేరభిధార్థకత్వే ననుదు
యార్థయత్వాభావేకిమనిష్టమత ఆహ తథాపీతి సంబంధలక్షణేతి మగిన్కృదాద్యభిమతేతి శేషః నచరాజపదస్య రాజసంబంధలక్షకత్వేనాపూ
ర్థయోర్భేదాన్వయాపత్తిః నచైక్షార్యాపత్తిః రాజపురుష ఇత్యత్రాపి స్వస్వామిభావసంబంధేన రాజపదార్థపురుషపదార్థయోరన్వయబాధా
పత్తేరితి వాచ్యం రాజపదాన్యపరహితోత్తరపురుషపదత్వాదిరూపానుపూర్వ్యా జ్ఞానస్య తద్ధేతుత్వే వా నాతిప్రసంగాత్ నచ తథాపి సంబంధలక్ష
ణాపి స్యాదితి వాచ్యం విగ్రహసమాసయోస్తుల్యార్థత్వరక్షణాయ తదావశ్యకత్వాదితి సిద్ధాంతరహస్యం నఘటత ఇతి తథా చ సిద్ధాంతవిరో
ధ ఇతి భావః సంబుద్ధ్యంతరాజపదోత్తరపురుషపదస్యైవేత్యాద్యపి ప్రాపత్తేర్దుర్వారత్వాదాహ వస్తుతస్త్వితి బహువ్రీహౌ చిత్రగురిత్యాదౌ ఉత్తర
పదస్యేతి పూర్వపదస్య లక్షణాయాంతు తదుత్తరం విభక్త్యభావేన విభక్తేః తదర్థాన్వితస్వార్థబోధకత్వానుపపత్తేః పూర్వపదం
తాత్పర్యగ్రాహకం వస్తుతః ఉత్తరపదే గోస్వామిని లక్షణైవ దేశే దేశే గవిష్యుత్పత్తౌ చిత్రా చిత్రపదార్థస్యాన్వయ ఇతి జ్ఞాయః తేనయ
దుత్తరం యః ప్రత్యయః తస్య తదర్థాన్వితస్వార్థబోధకత్వే బహురయపత్యాదౌ బహవః [illegible]దుత్తరత్వాభావేన ప్రత్యయస్య తదర్థాన్విత
స్వార్థబోధకత్వానుపపత్తిః యస్మాద్యః ప్రత్యయో విహితః స తదర్థాన్వితస్వార్థబోధక ఇత్యభ్యుపగంతవ్యం తథా చ చిత్రగుసము
దాయోత్తరమేవ ప్రత్యయస్య విహితత్వాత్కేవలోత్తరపదార్థాన్వితస్వార్థబోధకత్వానుపపత్తిరితి ప్రత్యుక్తం తథాపీతి ధవఖదిరా
వితి ద్వంద్వే ధవఖదిరసముదాయాత్ ప్రత్యయవిధానేన తాదృశసముదాయప్రతిపాద్యధవఖదిరాన్వితస్వార్థబోధకత్వముక్తం అ
ఘుట ఇతి ఉద్దేశ్యవిధేయభావేనాన్వయబోధే సమానలింగకత్వస్యానియామకత్వాద్ఘుటో భూతలమిత్యుక్తిః సంసర్గాభావబోధనే

కా॥ తరంగిణీ ష్ఠయో భావసమాసేనాఘుటమిత్యేవాసాధ్యతి బాధనాయ్యేవముక్తిః తత్ర వసలక్షణ ప్రత్యయోభావసత్వాదవ్యయత్వేన భేదోనాప్యయబాధస్య
వ్యుత్పన్నత్వాదితి ధ్యేయం నకలంజంభక్షయేదితీతి నఞ్ ఇత్యనుకృష్య తేవలవదనిష్టజనకత్వలక్షణేతి లఘుయాంవిధిసమభివ్యాహారా
నియామకః ఇత్యాదావితాదిపదేన జ్వరితో నావశ్యమశ్నీయాదిత్యాదేః సంగ్రహః ఏతేన కలంజం భక్షయేత్ కృతిసాధ్యత్వే సతి వలవదనిష్టానను
౧౮ బంధిత్వసాధనత్వాభావబోధనే ప్రత్యయానాం ప్రకృత్యర్థాన్వితస్వార్థబోధకత్వవ్యుత్పత్తిభంగ ఇతి నిరస్తం క్రియాసంగతేతి వ్యాఖ్యాతం
సమభివ్యాహృతస్యైవేతి యావత్ తథాహ్యస్య సమభివ్యాహృతస్య తస్య నైతద్బాధకత్వమిత్యత్ర తాత్పర్యం తేన గ్రహణాధ్యయనార్థకేధా
తుసమభివ్యాహారే గంగావత్ ప్రయుక్తం భవత్వేవేత్యాపాతబాధకత్వాభావేపి న క్షతిః అత్యంతాయోగవ్యవచ్ఛేద ఇతి అత్యంతాయోగవి
శేష్యవిశేషణయోగవ్యవచ్ఛేద ఇత్యర్థః వ్యవచ్ఛేదకత్వం తత్త్వం చ సరోజాదినిష్ఠాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వం భవతి నీలాయోగః సరో
జనిష్ఠాత్యంతాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వం వ్యవచ్ఛేదే శంఖః పాండుర ఏవేత్యత్ర పాండురాయోగస్య శంఖవృత్త్యభావప్రతియోగ్యవచ్ఛేదే అత్యంతేత్యస్య
సాంప్రదాయికాస్తు నీలాత్యంతాయోగస్య సరోజాదినిష్ఠాభావప్రతియోగిత్వవ్యవచ్ఛేద ఏవాత్యంతాయోగవ్యవచ్ఛేద ఇత్యాహుః విశేష్యసంగతే
తి విశేష్యాత్మనాభిమతస్య బోధకం యత్పదం తత్సమభివ్యాహృతే ఇత్యర్థః ఇదముపలక్షణం గ్రహణాధ్యయనార్థవేదాంతప్రత్య
తి కా ఖ్యాతసమభివ్యాహృతే త్వపి బోధ్యం శంఖః పాండుర ఏవేతి వత్ జ్ఞానమర్థం గృహ్ణాత్యేవ ద్విజా వేదమధీత ఏవేత్యాదావపి జ్ఞానేన
ర్థవిషయకత్వాయోగవ్యవచ్ఛేదస్య ద్విజే వేదాధ్యయనాయోగవ్యవచ్ఛేదస్య ప్రత్యయాత్ న తు తత్రాత్యంతాయోగవ్యవచ్ఛేదః ప్రతీయతే
అర్థవిషయకత్వాభావే జ్ఞానవృత్తిత్వవిరహాత్ అత్యంతేత్యస్య విరహాత్ సాంప్రదాయికేతు తత్ర తదుపహాసేన జ్ఞానం రజతం గృ

స్వత్వం త్వేవనరావేదముద్ధృతమేవేత్యాదిరావృత్తేః ఏవం గుణావత్ ప్రవృత్తిం భవత్యేవేదానీమపి వ్యక్తేరితిరను సంధేయా ప్రత్యయవననుగమా
త్రాసర్వత్రైవాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదమేవాంగీకృతః విశేష్యసంగతేతిపూర్వవత్ అన్యయోగేతి అన్యస్మిన్విశిష్టభిన్నయోగస్యవిశేష్యాయోగస్య
వ్యవచ్ఛేదః విశేష్యగభావ ఇతి యావత్ ఏవమితి ప్రవాదః సామ్యకృష్ణం తత్పృష్టేబాధమర్మః ష్ఠపం ప్రపవసుఖమిత్యాదావపి ప్రకృదార్థస్య భేద
ప్రతియోగిత్వేన ధర్మే అధ్యేయత్వేనాన్వయాత్ తయోశ్చ యుక్తే ఆశ్రయత్వాసంసర్గేణాన్వయాత్ప్రపం ప్రప్రతియోగికభేదవత్త్వేస
తి ఏవం ప్రవృత్తి ధర్మవన్ముఖమితి బోధః ప్రాద్యుపసర్గాణాంతు ద్యోతకత్వం తత్ర తాత్పర్యగ్రాహకత్వం ధాతూనామనేకార్థకత్వాత్ నచ
త్రైవరత్వం ఉపసర్గాభావేపి ధాతోరర్థప్రతీతే ధాతోర్వాచకత్వస్య న్యాయ్యత్వాత్ కేవలాదుపసర్గాదర్థప్రతీత్యభావాదిత్యాదిశేష
మస్తు నామయ్యాగారు తేవిః ధృస్మ్మకేసంవిన సమాపితా అనురుద్ధ్యరమాకాంతం ఉత్తరాన్యత తరంగిణీ ॥ ॥ ॥